

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

**«КАПЕЛАНСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ-УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ»**

Назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 231 Соціальна робота

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка

Назва освітньої програми

Спеціалізація Соціальна педагогіка

Назва спеціалізації

_____
Номер індивідуального навчального плану студента

Виконала: студентка II курсу, група СРМ-22-1 _____ Віолетта БАРАНЮК
Підпис Ім'я, прізвище

Керівник: доктор педагогічних наук, професор _____ Юрій БРИНДІКОВ
науковий ступінь, вчене звання Підпис Ім'я, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

доктор педагогічних наук, професор _____

_____ Юрій БРИНДІКОВ
Підпис Ім'я, прізвище

_____ 2023 р.

Хмельницький, 2023

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАЧКИ	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КАПЕЛАНІВ В ЛАВАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	10
1.1 Історія капеланства в Україні та закордоном	10
1.2 Правова фундація професійної діяльності військових капеланів	20
1.3 Теоретичний аналіз гендерного аспекту в інституті капеланства	30
Висновки до розділу	38
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ РОБОТИ КАПЕЛАНІВ З КОМБАТАНТАМИ	41
2.1 Діагностика соціальних проблем комбатантів, що вимагають застосування капеланами спеціальних знань	41
2.2 Загальна характеристика Громадської організації «Окремий Подільський козацько-десантний екологічний осередок»	47
2.3 Вивчення спектру необхідних знань в роботі капеланів з комбатантами	55
2.4 Науково-практичні рекомендації щодо оптимізації професійної діяльності капеланів	64
Висновки до розділу	71
ВИСНОВКИ	73
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	76
ДОДАТКИ	85
ДОДАТОК А	85
ДОДАТОК Б	93
ДОДАТОК В	96
ДОДАТОК Г	97

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

ЗСУ – Збройні сили України

УБД – учасник бойових дій

ГО – громадська організація

МОН – Міністерство освіти і науки

ХМЦСС – Хмельницький міський Центр соціальних служб

ПТСР – посттравматичний стресовий розлад

СЖО – складні життєві обставини

EDMR (ДРРО) – десенсибілізація і репроцесуалізація рухом очей

ВСТУП

Офіційні інформаційні джерела нагадують, що на початок війни (22 лютого 2022 року) чисельність українських військовиків становила 250 тисяч, включно зі 120 тисячами осіб бойового складу. Згідно чинного законодавства кількісний показник осіб, що складають лави Збройних сил України не повинен перевищувати цифру 261 тисяча, але особливий період (повномасштабна війна) знімає такі обмеження – збільшення відбувається за рахунок резервістів та мобілізованих громадян. Таким чином, сьогодні територіальну цілісність та суверенність української держави захищає близько 700 тисяч комбатантів [6].

Своєю вправністю вояки засвідчують високий професійний рівень підготовки, вселяючи надію українцям на швидку перемогу над ворогом. Проте, проходження військової служби в умовах бойових дій сприяє зародженню певних проблем соціального, психологічного, фізичного, медичного та правового характеру.

На вчасне вирішення вище зазначених проблем учасників бойових дій покликана мультидисциплінарна команда фахівців, серед яких чільне місце займають капелани – особи, які повинні володіти спектром соціально-психологічних, соціально-педагогічних, медичних, теологічних та військових знань.

Капеланство є об'єктом наукових розвідок та досліджень плеяди науковців. Л. Владиченко вперше здійснила періодизацію історії капеланства в незалежній Україні. М. Ващук удосконалив схему періодизації розвитку капеланства у війську в період незалежності України. Удосконаленням схеми періодизації розвитку вітчизняного військового капеланства переймався О. Ворощук [3; 4; 5]. Е. Доробко аналізував процеси формування відповідної нормативно-правової бази в Міноборони України задля забезпечення дієвої роботи капеланів [14]. З-поміж дослідників окресленої проблеми

вирізняються О. Самойленко, В. Єленський, В. Лиманець [75]. У своїх напрацюваннях А. Підлісний аргументовано аналізував душпастирську діяльність в лавах ЗСУ, вказував необхідність розробки та запровадження нормативно-правової бази, що стала б фундаментальною основою функціонування капеланської служби [55].

Грунтовне вивчення наукових напрацювань щодо питання капеланської професійної діяльності в Збройних силах України сприяли виявленню низки проблем. Такий стан речей став головною спонукою нашої наукової роботи і передбачав пошук шляхів підвищення компетентнісного рівня військових капеланів, оптимізації роботи з військовослужбовцями-учасниками бойових дій.

Об'єкт дослідження: діяльність капеланів в лавах ЗСУ.

Предмет дослідження: інституалізація капеланства як передумова формування кваліфікованих фахівців.

Мета дослідження: аналіз професійної діяльності капеланів, виявлення та врегулювання проблемних аспектів в роботі.

Відповідно до предмета та мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. На основі опрацьованої наукової літератури здійснити аналіз професійної діяльності капеланів ЗСУ.
2. Пояснити статус капеланів, розкрити нормативно-правові засади їх функціонування.
3. Дослідити рівень взаємодії закладів та установ соціального спрямування з капеланами.
4. Розробити науково-практичні рекомендації щодо оптимізації професійної діяльності капеланів з військовослужбовцями-учасниками бойових дій.

Методи дослідження: У ході дослідження нами було використано комплекс загальнонаукових методів: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація); емпіричні (анкетування (Анкета для

військовослужбовців Збройних Сил України щодо виявлення проблем при взаємодії з капеланами (розроблена автором)), опитування (Опитувальник для первинного скринінгу ПТСР, Опитувальник респондента про стан здоров'я (PHQ-9), якісний та кількісний аналіз отриманих результатів); тестування (Тест А Ассингера (оцінка агресивності у відносинах), графічне представлення результатів дослідження.

Практичне значення дослідження полягає в узагальненні теоретичного матеріалу, що розкриває форми та методи соціальної роботи капеланів з військовослужбовцями-учасниками бойових дій, розробці діагностичного інструментарію, направлено на виявлення прогалин в роботі з військовослужбовцями ЗСУ, пошуку ефективних методів оптимізації професійної діяльності капеланів.

Експериментальна база дослідження: експериментальна робота проводилася на базі Громадської Організації «Окремий Подільський козацько-десантний екологічний осередок». У дослідженні взяли участь капелани та військовослужбовці-учасники бойових дій. Загальна кількість респондентів 47 осіб.

Апробація: Результати магістерського дослідження опубліковано в науковій статті: Баранюк В. С., Бриндіков Ю. Л. Капелан як інструмент забезпечення соціальних потреб комбатантів. Актуальні питання соціальної роботи: надбання, проблеми, перспективи: збірник наукових праць студентів та викладачів. Хмельницький. 2023. С. 10–12.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (84 позиції). Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок, з них обсяг основного тексту – 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КАПЕЛАНІВ В ЛАВАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

1.1 Історія інституту капеланства в Україні та закордоном

Документальні джерела повідомляють нам, що засновником капеланства вважається римський офіцер, християнський священник. Якого возведено до лику святих – Мартин Турський. Історики засвідчують, що майбутній Єпископ Турський народився у Сабарії (місто розташовано в римській провінції Панонія) у сім'ї римського легіонера, який досягнув чималих військових висот: обіймав посаду військового трибуна (за сучасними мірками – полковник). Щодо релігійних уподобань, батько був прихильником римського язичництва.

Оскільки голову сімейства було переведено по службі до італійської Павії, дитячі роки Марса (означає римський бог війни), як його нарік батько, проходили у місті Тіціна повз річки Тичино. Мартин познайомився з тутешніми християнами, але місцевий єпископ, остерігаючись гніву впливового батька (прибічника язичництва), не наважився охрестити маленького хлопчика [29; 63].

Згодом юнак отримав статус офіцера кінноти. Але можливості, які дарували йому вільний доступ до різноманітних спокус, не приваблювали юнака. Він намагався допомагати тим, хто потрапив до складної життєвої ситуації, пропагував високі моральні цінності. Його життєву позицію яскраво демонструє випадок, висвітлений в історико-релігійних джерелах: під час проходження служби Мартину зустрівся жебрак, який не відповідного вбрання, яке б могло захистити бідолашного від холоду. Тоді майбутній єпископ розірвав свою капу (солдатська накидка) і віддав одну частину беззахисному. Тієї ж ночі жебрак явився Мартину уві сні і пояснив, що він є Ісусом Христом. З тих пір французькі армійці шанують частину капи як

святиню. Бойова капа бралась в походи франкськими королями, адже вважалось, що це оберіг від негараздів та небезпеки [12].

339 року на Великдень Мартин Турський охрестився. 354 рік ознаменувався цікавим випадком в житті капелана [29]: під час однієї з битв військ цезаря Констанція Галла проти алеманів Мартин виказав пропозицію щодо його беззбройного походу під супровід молитви, виступаючи таким чином в якості живого щита. Перед самим виходом капелана було оголошено про бажання алеманів завершити протистояння миром.

Згодом Мартин Турський отримав благословення єпископа Пуатьє Іларія Піктивійського, заклав з товаришами-однодумцями перший пустинський монастир у Галлії, ставши родоначальником французького чернецтва. Мартин володів високими професійними та особистісними якостями. Він зміг досягнути стану умиротворення, внутрішнього спокою, радості через посередництво систематичних духовних вправ. Піклуючись про бідних, знедолених людей, даруючи їм доброту та ніжність, він сміливо протистояв можновладцям, політикам, які шкодили громадянському суспільству своїми діями та наказами, що мали декларативний характер, а користь приносили виключно їх ініціаторам. Він міг пророкувати майбутні події та долі різних осіб. «Сильні світу цього» ненавиділи Мартина Турського за його добрі справи, яких самі не могли зреалізувати.

Після смерті святого мартина жителі міста Канда воліли поховати його у себе, але мешканці Тури викрали тіло, вирушивши з ним вгору по річці Луара, й урочисто поховали святого. Мартин Турський популярний у Франції (його оголошено святим патроном Франції), Речі Посполитій (йому присвячено більше 200 церков), Литві, Україні, де чимала кількість парафій збережена й до сьогодні.

У 742-743 роках в м. Регенсбурзі (Німеччина) на першому східно-франкському соборі було ухвалено рішення щодо участі священнослужителів у лавах Збройних сил за умови, якщо останні не носитимуть зброї та не

приймають участі у бойових діях. З тих пір капеланство існує у більшості світових армій (з правовим статусом), а Мартин Турський вважається основоположником капеланства [63; 73].

Активно діючими військовими одиницями були католицькі священнослужителі (XII-XIII ст.), які приймали участь у христових походах, проливаючи ворожу кров. Священники, будучи учасниками бойових дій, фактично не мали правового статусу, який отримали згодом (XVI-XVIII ст.) Згодом було створено корпуси священнослужителів у Великій Британії та США. В таких країнах як Франція, Велика Британія, Чехія, Швейцарія, Угорщина, Канада та США детально окреслено діяльність військових капеланів [66].

Варто наголосити, що найбільш відомим інститутом військових священнослужителів є капеланські слуби Збройних сил США. Військовим керівництвом чимало уваги приділяється релігійній складовій життя американських військовиків. Капеланська служба фінансується з військового бюджету, права та привілеї її учасників прирівнюються до офіцерських. У лавах Збройних сил США перебуває чимала кількість офіцерів-капеланів – представників більш ніж 120 релігійних конфесій [12]. Така умова дозволяє охопити практичною роботою весь особовий склад. Функції психологічного розвантаження, попередження девіацій, проведення інформаційно-просвітницької та виховної роботи покладено на капеланів. Крім того, останні консультують командирів щодо обрядово-звичаєвої сфери місцевого населення, певних релігійних аспектів, налагоджують взаємини з місцевими благодійними та релігійними організаціями.

Нова Конституція США визнала військове капеланство поряд з цивільним. Дж. Медісон проголосив санкціонувати капеланство в 1791, 1794 та 1797 роках. До 1838 року Конгрес виділив 30 військових капеланів, тоді як після 1812 року Конгресом дозволялась присутність тільки одного капелана в

лавах Збройних сил США [70]. Служба капеланів була створена спеціальним законом, датованим 29.07.1775 року, за рекомендацією Дж. Вашингтона.

До середини XIX століття капеланську службу складали виключно протестанти, згодом до них долучились католики. XXI століття охарактеризувалось долученням до капеланської служби представників інших світових конфесій (православні, іудеї, мусульмани).

Перед капеланами США ставиться низка вимог, зокрема, стосовно присутності наукового ступеня бакалавра, магістра богослів'я, еквівалентний теологічний ступінь, дворічний досвід роботи релігійного лідера, участь у релігійній деномінації (мусульмани, іудеї, протестанти, православні, католики тощо). Подібні вимоги не є випадковими, адже капелан повинен здійснювати релігійні служби з військовиками та цивільними особами різних релігійних спрямувань; керувати релігійними церемоніями, контролювати і коригувати міністерські релігійні програми; консультувати з релігійних питань, розробляти освітні програми релігійного спрямування; консультувати військових командирів з питань морально-етичних та релігійних питань [83]. Додатково капелани долучаються до розслідування злочинів, локалізації конфліктних ситуацій, формування атмосфери доброзичливості у військових частинах. За необхідності капелан повинен взяти на себе відповідальність виконувати командирські функції.

Інститут військового священства Франції було засновано Карлом Великим. Згідно едикту (нормативний акт) капелан зобов'язується служити меси під час бойових дій, відспівувати загиблих воїнів. 1539 року королем Франциском I засновано капеланську службу в армії та флоті, а з 1555 року за кожним полком та загоном закріплювались військові священники. Капеланську службу було скасовано 1793 року (Велика французька революція), а в 1805 році відновлено Наполеоном.

Хронологія становлення та розвитку інституту капеланства наступна:

- 1952 р. – вікаріат стає структурним елементом Збройних сил задля об'єднання служби головних військ, священників у ВПС, ВМС, сухопутних військах під головуванням архієпископа Паризького;

- 1967 р. – вікаріат виведено з-під керівництва архієпископа Паризького, керівником призначено першого вікарія Збройних сил;

- 1986 р. – вікаріат отримав новий статус єпископату [12].

Активною діяльністю вирізняється робота капеланської служби в площині благодійної діяльності: створено Асоціацію друзів військового духовенства Збройних сил Франції, де започатковано благодійну організацію (головний вектор організації – догляд за пораненими, інвалідами, хворими). Головний обов'язок французьких капеланів полягає у духовному вдосконаленні військовиків.

1956 року Міністром оборони ФРН було підписано директиву про організацію військово-церковної служби у військах. 1957 року Бундестагом прийнято Закон «Про духовне обслуговування армії».

Військові священники діють в дивізіях та корпусах, полках та бригадах, військових шпиталях, науково-дослідних інститутах Бундесверу. Священники підписують контракт з Міноборони Німеччини на 6-8 років, який можна подовжити не більше 4 років, а згодом повертаються до своїх парафій.

Тривалий час прослідковувалась залежність військових капеланів від протестантської церкви. Насьогодні між святим Престолом та Євангелічною службою існують партнерські взаємини: обидва єпископи зустрічаються щорічно для обговорення нагальних питань, що стосуються роботи військово-церковної служби. Щорічно конфесіями проводяться конференції федерального значення задля висвітлення актуальних проблем та здобутків інституту капеланства.

До священнослужителів застосовують низку обов'язкових критеріїв, які дозволятимуть їм займатись професійною діяльністю:

- вік претендента не повинен перевищувати 35 років;
- наявність теологічної освіти, отриманої у вищому навчальному закладі;
- стаж роботи не менше 3 років з обов'язковим проходженням тримісячного випробувального терміну.

Обійнявши свою посаду, священник знайомиться зі специфікою роботи в армії, очолюючи при цьому общину віруючих (до 1500 осіб). Він переймається опікою дітей та дружин військовослужбовців. Військовому капелану можуть допомагати помічники, до переліку обов'язків яких входить ведення канцелярських справ, водіння службового автотранспорту, допомога при проведенні треб та церковних служб, при роботі рад при військових частинах, при проведенні занять з питань моралі, індивідуальних та групових бесідах [65].

Канадська військово-капеланська служба керується у своїй діяльності нормативно-правовими актами та наказами Міністерства національної оборони. Справи духовно-гуманітарної опіки у Збройних силах Канади перебуває в межах компетенції Канадської Ради Комітету Церков з питань капеланської служби.

Лави Збройних сил Канади складають громадяни українського походження, греко-католицького віросповідання. Для таких осіб та членів їх сімей, цивільних службовців Департаменту національної оборони душпастирська опіка здійснюється римо-католицьким архієпископом. Вимоги до професійного рівня капеланів передбачають цивільну пастирську практику (не менше двох років), вищу академічну освіту.

1914 року указ королеви Вільгельміни став точкою відліку роботи пастирської опіки у Збройних силах Нідерландів. З 1957 року функціонує римо-католицький вікаріат Збройних сил Голландії. Консультативна комісія сприяє узгодженості дій протестантських Церков [79]. З 1994 року в

Збройних силах Нідерландів діє Асоціація гуманістів, головним спрямуванням якої є морально-етичні, духовні аспекти суспільного життя.

У Збройних силах Великої Британії кожна їх складова керується власною нормативно-правовою базою, що направлена на врегулювання капеланської діяльності: різні аспекти роботи капеланства у Військово-повітряних силах висвітлено у Регламенті Королеви для Королівських Військово-повітряних сил; діяльність капеланів на флоті регулюється Регламентом Королеви для Королівського Військово-морського флоту, Регламентом Збройних сил.

Головним завданням капеланів, окрім моральної підтримки та духовного наставництва, є локалізація та попередження стресових ситуацій. Військовими капеланами здійснюються церковні обряди, активна участь у військових святах, урочистостях. Капелани допомагають військовикам при виборі літератури, зокрема, релігійної, влаштовують проведення зустрічей, бесід з релігійної тематики, опікуються військовослужбовцями на гаупвахтах та у шпиталях, проводять виховну роботу з членами сімей військовиків.

Духовне виховання британських військовослужбовців базується на патріотизмі, честі та гідності, вірності християнським традиціям, дисципліні тощо. Цими питаннями переймаються військові капелани [66].

Великим корінням сягає в історію інститут капеланства Республіки Польща. Військові священники є невід'ємною складовою польської армії. Капелани-поляки проходили службу в арміях держав, які розділили Річ Посполиту. Посаду капелана було скасовано лише за часів радянщини. І лише в 1991 році Іоаном Павлом II було призначено єпископа польської армії, що вказало на відродження інституту капеланства.

До складу капеланської служби Польщі входять капелани Римо-Католицької, Православної і Євангелістської Церков. Роботою 19 православних капеланів охоплено близько 15000 осіб – військовики та члени їх сімей. Польські капелани постійно перебувають у військовому середовищі,

проводять церковні служби й опікують рівнем моральності військовослужбовців [12].

В Ірані конституційно закріплено обов'язок армії захищати та поширювати іслам в цілому світі. Велика увага приділяється ідейно-виховній роботі, що здійснюється муллами. Програми виховання містять активну пропаганду віровчення шіїтського напрямку ісламу, пропагують Коран та пророк Мухамед, шіїтські імами, догми ісламу, обрядово-звичаєва сфера, що покращуватиме життя кожного мусульманина.

Військові мулли пропагують особовому складу ідеї щодо об'єднання всіх мусульман на підставі єдиної ісламської ідеології. Іслам, на їх думку, повинен бути поза межами сучасних кордонів. Така робота впроваджується відповідно до положень воєнної доктрини Ірану (1988 р.), основу якої складає теорія «панісламського неошиїзму» з її ідеєю поширення «ісламської революції» на території всіх ісламських країн сучасного світу [65].

Капеланська душпатиська опіка завжди посідала чільне місце у державній політиці, адже капелани виступають в якості інструменту духовно-патріотичного впливу на комбатантів, членів їх сімей та громадянське суспільство. Церква й армія України завжди були єдиним цілим, захищаючи права та свободи громадян, зберігаючи культурні та духовні надбання українців.

Інститут капеланства в Україні проходить тернистий шлях свого становлення. Нині існує багато спірних питань, породжених міжконфесійними та міжцерковними конфліктами, що деморалізує українських військовиків і суспільство в цілому. Робота капеланів, засади, на яких базуватиметься взаємодія Церкви та Збройних сил, вимагають кропіткої праці науковців, дослідників щодо чітко окреслених правил та законів.

Зародження військово-християнського руху в незалежній Україні почалось в далекому 1994 році і пройшло кілька стадій свого оновлення (див. табл. 1.1.) [6; 20; 35; 54; 58; 61].

Таблиця 1.1. Етапи становлення військового капеланства

Етап	Рік	Зміст роботи, спрямованої на формування та розвиток інституту капеланства
I	1994	Представники Української Греко-Католицької Церкви, Української Автокефальної православної Церкви, Української Православної Церкви Київського та московського патріархату, Адвентисти сьомого дня спробували створити постійний орган різних конфесій у справах душпастирства в ЗСУ. Розпочато роботу Міжцерковної ради з питань душпастирської діяльності у військових формуваннях (духовна опіка військовиків).
	1996	Ієрархами традиційних Церков розпочато призначення відповідальних осіб для забезпечення душпастирської опіки військовиків. В Українській Греко-Католицькій Церкві створено синодальний відділ по взаємодії з ЗСУ, іншими українськими військовими формуваннями.
	1997	Синод Української Греко-Католицької Церкви визначив єпископа уповноваженим у справах капеланства та духовної опіки військовиків усіх родів військ України.
	2000	Ухвалено рішення про створення Всеукраїнського міжконфесійного релігійного християнського військового братства.
	2006	Міноборони України підписав директиву (№ Д-25) «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗСУ», що передбачало дотримання конституційних прав і свобод

Продовження таблиці 1.1.

		військовиків, дотримання вимог чинного законодавства України щодо свободи совісті, недопущення стихійності у взаємодії представників різних церков.
II	2008	Міноборони України, Церкви та релігійні організації підписали «Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців ЗСУ». Мета документу полягала у подальшому впровадженні в лавах Збройних сил дієвої системи душпастирської опіки, створення інституту капеланства.
	2009	Створено консультативно-дорадчий орган – Рада у справах душпастирської опіки при Міноборони України. Затверджено низку документів, в яких прописано механізм процесу забезпечення релігійних потреб військовиків.
	2013	Затверджено «Кодекс військового священника (капелана)», де міститься 17 заповідей любові і принципи професійної діяльності капелана. Визнано релігійну потребу військовослужбовців, сконцентровано увагу на формуванні інституту капеланства, запроваджено низку нормативних актів.
III	2014-2015	Реформа ЗСУ, запровадження інституту капеланства, законодавчі ініціативи у сфері капеланства.
IV	2017	Розпочато формування штатних посад військових капеланів у силових структурах. Цей період став точкою відліку в процесі зростання чисельності капеланів.

Продовження таблиці 1.1.

	2019	Групою народних депутатів подано до Верховної Ради України Законопроект № 10244 «Про військове капеланство». Верховною Радою України видано Постанову № 2746-VIII «Про прийняття за основу проекту Закону України про військове капеланство».
V	2021	Народні депутати подали до Верховної Ради України законопроект, який у подальшому став Законом України (№ 1915-IX) «Про Службу військового капеланства».
	2022	Президент України підписав зміни до Закону України «Про Службу військового капеланства» (№ 2131-IX), що сприяло становленню інституту військових капеланів.

Інститут капеланства Збройних сил України формується у надзвичайно важкий період, але поступовість його становлення ствердно говорить про виваженість законодавчої бази та керівних рішень, що регламентують діяльність військових капеланів. Формується нація, до неї повертається її історична пам'ять, ціннісні орієнтири, які потребують посиленої роботи військових капеланів з патріотичного, морально-етичного та духовного виховання військовослужбовців та громадянського суспільства України.

1.2 Правова фундація професійної діяльності військових капеланів

У більшості армій світу правовий статус військових капеланів закріплений державними та міжнародними законодавчими актами. Військові капелани проходять службу не тільки в армії, а й на флоті, військово-повітряних силах. Капелан служить в громадських цілях, здійснюючи вплив

на особистість військовослужбовця, корегуючи його взаємини з іншими представниками суспільства. Військові капелани є представниками релігійних груп, перебувають в амплуа релігійних лідерів, зрештою, вони – військові, які відповідають за моральне та духовне благополуччя військовиків.

Варто звернути увагу на досвід США щодо правових фундацій, які захищають релігійні свободи військовослужбовців, права, свободи та статус військових капеланів. Дж. Вашингтон був першим, хто доклав чималих зусиль задля забезпечення релігійних свобод американської армії, адже розумів важливе значення моральної та духовної складової професійного життя військовослужбовців [82].

Інститут капеланства в США пройшов тернистий шлях свого формування. До середини XIX століття службу капеланів складали виключно священники-протестанти, згодом до роботи було допущено католиків. Наприкінці 1945 року до складу армії США входило більш ніж 8000 капеланів. Пізніше до служби долучались священнослужителі інших конфесій, зокрема, буддизму та ісламу. Сучасна американська армія налічує близько 3000 різних релігійних об'єднань, американські вояки сповідують чимало релігій, серед яких протестанство, православ'я, католицизм, іудаїзм, мусульманство.

Чинне законодавство Військово-морського флоту, Військово-повітряних сил та Сухопутних військ США передбачає функціонування капеланської служби при кожній структурній одиниці. Капелан, який очолив службу, перебуває у підпорядкуванні Міністра оборони. Рада капеланів США регулює роботу усіх капеланських служб.

Серед нормативних документів, що спрямовані на контроль дотримання порядку при призначенні військових капеланів та вимог, які до них висуваються, вирізняються наступні:

- Інструкція Міноборони Сполучених Штатів Америки № 1304.28 від 11.06.2004 року, що діє під назвою «Керівництво з призначення капеланів у військових підрозділах» [81];

- Директива Міноборони США № 1304.19, датована 11 червня 2004 року, за назвою «Призначення капеланів у військових відомствах» [80];

Армійські капелани діють згідно Армійського регламенту № 165-1 від 23.06.2015 року «Діяльність армійського капеланства», зводу законів США [80; 86], де визначено загальні положення щодо діяльності служби капеланів, окреслено структуру капеланської служби, висвітлено загальні обов'язки військових капеланів.

Армійським регламентом встановлено, що військовий капелан як фахівець затверджується відповідною релігійною організацією за умови відповідності його кваліфікаційного рівня встановленим вимогам. Зазначено, що армійські капелани є військовослужбовцями, отримують відповідні військові звання, але не мають права перебувати в статусі командира. Капелани надається право носити військову форму / вбрання згідно правил релігійної організації. Регламент наголошує, капелани повинні володіти високими професійними та особистісними якостями, відповідати високим морально-етичним якостям, оскільки здійснюють безпосередній вплив на особовий склад та членів їх сімей. Згідно Регламенту капелани зобов'язані проводити релігійні обряди, забезпечувати організацію релігійних свят, перейматись питанням релігійної просвітницької діяльності.

Подібні законодавчі акти коригують діяльність військових капеланів Військово-морської піхоти США, Військово-повітряних сил Сполучених Штатів Америки, Корпусу морської піхоти США.

Службу капеланства Франції засновано Франциском I 1539 року. Капелани повинні були виконувати свої професійні обов'язки на флоті та в королівській армії. Ордонанс Генріх II в 1555 році включив священників до складу військових загонів. 1793 року капеланську службу було скасовано, а

відновлено лише 1805 року Наполеоном. Не зважаючи на розмежування між державою та церквою, яке відбулось в 1905 році, основні положення законодавчих актів щодо функціонування капеланської служби залишилися без змін.

Серед законодавчих актів, покликаних забезпечувати порядок в роботі капеланів, захищати їх правовий статус, варто згадати наступні:

- Декрет «Про регулювання державного управління щодо служителів культу, афілійованих до Збройних сил» (№ 64-498 від 01.06.1964 р.);

- Декрет «Про військових капеланів» (№ 2008-1524 від 30.12.2008 р.);

- Наказ Міністра внутрішніх справ і Міноборони «Про організацію військового капеланства» (15.06.2012 р.);

- Закон Франції «Про скасування Закону від 29 травня-3 червня 1874 року про військових капеланів» (08.08.1880 р.);

- Кодекс оборони Франції;

- Інструкція Генерального штабу Збройних сил Франції «Про форму одягу військових капеланів» (№ 21 / DEF / EMA / ESMG від 08.01.2008 р.);

- Інструкція Генерального штабу Збройних сил Франції «Про організацію та підтримку військових капеланів» (№ 398 / DEF / EMA / SC-SOUT від 10.12.2010 р.);

- Інструкція Генштабу Збройних сил Франції «Про організацію та підтримку військових капеланів» № 6798 / DEF / EMA / ESMG від 10.07.2012 р. «Про організацію та підтримку військових капеланів» [68].

Вище зазначені нормативно-правові акти покликані регулювати певні аспекти професійної діяльності військових капеланів Збройних сил Франції.

Військові капелани служать у війську за контрактом, мають спеціальні звання поза межами загальної військової ієрархії. Капеланами забезпечується релігійна підтримка військовиків Збройних сил та представників жандармерії.

Згідно чинного законодавства Франції структуру Інституту капеланства складають:

- головні військові капелани;
- капелани оборонних зон;
- військові капелани оборонних баз і підрозділів.

Декрет «Про військових капеланів» висвітлює вимоги, що висуваються до військових капеланів, зокрема, відповідність вимогам Кодексу національної служби, відсутність судимості, відповідний кваліфікаційний рівень.

На відміну від США та Франції у Великій Британії не багато нормативно-правових актів, що пояснюють правовий статус військових капеланів, висвітлюють їх функції, містять загальні норми Збройних сил держави.

З-поміж нечисельних британських правових документів, спрямованих на регулювання діяльності капеланської служби, увагу привертає Закон «Про Збройні сили», датований 2006 роком. У нормативно-правовому документі зазначається, що представники Управління капеланів Королівської армії, Капеланського відділення Королівських військово-повітряних сил не мають права входити до складу судових органів Збройних сил. Грошова оплата професійної діяльності військових капеланів регулюється Регламентом 3 родів військ із питань оплати. Нормативний документ, що іменується як Керівництво з питань релігії та вірувань у Збройних силах (2011 р.) містить положення щодо керування капеланами Управлінням капеланів Королівської армії. В Керівництві зазначається, що капелани несуть відповідальність за духовну та моральну складові військовослужбовців, здійснюють пастирську опіку особового складу та членів їх сімей. Документ також передбачає реалізацію професійної діяльності священнослужителів буддизму, іудаїзму, ісламу, індуїзму, сикхізму.

Варто наголосити, що кожен вид британських Збройних сил керується власними нормативними актами щодо діяльності військових капеланів: Регламент Королеви для Королівських Військово-повітряних сил спрямований на забезпечення функціонування капеланства у Військово-повітряних силах; Регламент Королеви для Королівського Військово-морського флоту регулює роботу військових капеланів на флоті; Закон «Про армійських капеланів», Регламент Королеви для Армії покликані регулювати діяльність військових капеланів в Сухопутних військах [66].

Вище зазначені нормативно-правові документи містять положення щодо ефективної діяльності військових капеланів всіх родів військ Великої Британії, де червоною лінією проходить психологічна підтримка військовиків, їх моральне забезпечення, попередження та подолання стресових розладів у військовослужбовців. Документи передбачають активну участь капеланів у богослужіннях, хрещеннях, інших релігійних заходах та урочистостях, правильному підборі духовної літератури для військовиків, участь в організації індивідуальних та групових бесід релігійного спрямування, взаємодію з військовослужбовцями (у шпиталях, на гаупвахтах) та членами їх сімей [27; 66].

У своїх наукових розвідках («Конституційно-правовий статус військових капеланів в Україні») Каплій О. В. [31] зазначає, що одним з нагальних питань українського сьогодення є військово-релігійні взаємини, формування нормативно-правової бази щодо функціонування інституту капеланства. Автор доробку наголошує на визначній ролі священнослужителів в лавах Збройних сил України. Високий рівень релігійності українських військовиків (понад 78%) є прямим доказом необхідності формування міцної фундації для ефективної роботи військових капеланів [32].

Інститут військового капеланства формувався крізь часові виміри, випробування та перепони, та інтенсифікували цей процес події 2014 року,

пов'язані з вторгненням росії на територію України. Тоді 350 капеланів розпочали свою професійну діяльність в зоні бойових дій (АТО / ООС), докладаючи чималих зусиль до психологічного відновлення комбатантів, забезпечення душевної рівноваги тощо [31]. Дискусії щодо доцільності та дієвості інституту капеланства в лавах Збройних сил України дійшли до логічно вірного висновку, міркування посилили події 24 лютого 2022 року (повномасштабне вторгнення військ російської федерації на територію української держави).

Робота капеланів у війську покликана розкривати фундаментальні принципи гуманітарного права через посередництво висвітлення релігійних постулатів у військовому середовищі. Військові капелани підвищують рівень знань військовослужбовців, військовослужбовців-учасників бойових дій щодо основ міжнародного гуманітарного права шляхом просвітницької роботи [32]. Така нелегка та вкрай важлива діяльність вимагає чіткого нормативно-правового забезпечення від держави.

Директива Міноборони України «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних сил України» (№ Д-25 від 21 квітня 2006 року) стала одним з перших нормативних документів, головним вектором якого є сприяння реалізації релігійних потреб вітчизняних військовиків. Директива ознаменувала початок взаємодії військової та релігійної інституцій. Цей процес, як зазначалось вище, було посилено антитерористичною операцією, Операцією Об'єднаних Сил, зрештою, повномасштабною війною [62].

Розуміючи роль військових капеланів – підвищення боєздатності комбатантів, Кабінет Міністрів України видав Розпорядження «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі». Видано Наказ, підписаний Міністром оборони України, «Про затвердження Положення про

службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних силах України» [55; 59].

Закон України «Про Службу військового капеланства» (2021 р.) вмістив низку понять щодо капеланської служби, визначив статус військових капеланів, надав їм гарантії соціального захисту. Вже в стадії законопроекту даний нормативно-правовий документ в Загальних положеннях чітко визначав військового капелана як уповноваженого релігійним центром / управлінням, положення якого зареєстровано в законному порядку. Капелан пояснювався як священнослужитель, який відповідає усім вимогам й призначається на посаду задля реалізації права військовиків на свободу віросповідання, з метою задоволення релігійних потреб усіх представників ЗСУ, інших військових формувань, правоохоронних органів, членів їх сімей.

У статті 1 Закону надається чітке визначення низки термінів (див табл. 1.2.).

Таблиця 1.2. Законодавча термінологія, її визначення

Термін	Визначення
Військова капеланська діяльність	Діяльність військових капеланів, спрямована на забезпечення реалізації права військовиків та членів їх сімей на свободу світогляду, віросповідання шляхом задоволення їх релігійних потреб.
Військовий капелан	Особа, яка згідно чинного законодавства, здійснює військову капеланську діяльність в лавах Збройних сил України, інших військових формуваннях, Державній прикордонній службі України.
Духовні центри	Приміщення / споруди, що складають військове майно, призначені для задоволення духовних та релігійних потреб військових та членів їх сімей.

Продовження таблиці 1.2.

Духовно-релігійні потреби	Потреби, що необхідні для особистісного розвитку та соціальної взаємодії осіб, які слугують спонукою до професійної діяльності, мають прояв в уявленнях, почуттях, релігійних поглядах та обрядових діях.
Душпастирська опіка	Діяльність військових капеланів, головна мета якої полягає в забезпеченні моральної, духовної, релігійної підтримки, формуванні стійкого духу військовиків.
Задоволення релігійно-духовних потреб	Заходи, головним вектором яких є забезпечення реалізації конституційного права представників Збройних сил України, Національної гвардії України, інших формувань, Державної прикордонної служби України, членів їх сімей щодо віросповідання через посередництво душпастирської опіки, релігійно-просвітницької роботи тощо.
Релігійно-просвітницька робота	Різновид професійної діяльності військових капеланів, спрямований на ознайомлення військовиків з основами релігії, етичними нормами військової служби та громадянського обов'язку.
Служба військового капеланства	Структурний елемент Збройних сил України, Національної гвардії України, інших військових формувань, Державної прикордонної служби України, що утворений задля задоволення релігійних / духовних потреб військовиків та членів їх сімей.

Також в статті 1 Закону пояснюється зміст соціально-доброчинної діяльності, направленої на забезпечення соціальних потреб військовиків, на партнерські взаємини з різними благодійними, релігійними та громадськими організаціями з метою надання підтримки, турботи військовослужбовцям та членам їх сімей. Крім того, в Законі пояснюється мандат на право здійснення військової капеланської діяльності як документа державного зразка, що надає капелану право здійснювати свою професійну діяльність.

Служба військового капеланства у своїй діяльності опирається на Конституцію України, Закони України «Про свободу совісті та релігійної організації», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про військовий обов'язок і військову службу», інші нормативно-правові акти Президента України, Верховної Ради України, інших органів державної влади, міжнародні договори, узгоджені Верховною Радою України.

Уваги заслуговує стаття 5 Закону, адже в ній зазначено основні принципи, яких дотримуються в роботі військові капелани:

- дотримання конституційного права військовиків на свободу віросповідання та світогляду;
- забезпечення рівноправ'я щодо представників ЗСУ, Нацгвардії України, інших військових формувань, Державної прикордонної служби України, які сповідують різні релігії;
- толерантність військових капеланів стосовно представників інших релігійних організацій;
- рівноправ'я військових капеланів різних конфесій у використанні духовних центрів;
- перевага бойовій підготовці під час планування та проведення заходів релігійного спрямування.

Важлива інформація міститься у статтях 7 та 8 в Розділі III Закону, де наголошується, що в капеланів повинна бути вища богословська освіта, відповідний кваліфікаційний рівень. Зазначено, що військові капелани ЗСУ, Державної прикордонної служби України, Нацгвардії України, інших військових формувань навчаються за спеціальною програмою підготовки військових капеланів.

Нормативно-правовий акт регулює взаємодію капеланів (Служба військового капеланства) з органами публічної адміністрації, забезпечує право українських військовослужбовців на свободу віросповідання та світогляду, визначає організаційно-правові засади діяльності Служби військового капеланства та принципи, на яких вона базується. В Законі чітко окреслено низку важливих зобов'язань капеланів, де здійснено наголос на популяризації здорового способу життя військовослужбовців, розвитку особистісних та професійних моральних якостей особового складу, ознайомленні військових та членів їх сімей з основами релігії, вихованні толерантного ставлення щодо осіб з іншими світоглядно-релігійними переконаннями, взаємодії з іншими релігійними організаціями з метою задоволення духовних і релігійних потреб комбатантів, реабілітації військовослужбовців.

1.3. Теоретичний аналіз гендерного аспекту в інституті капеланства

Українське суспільство зазнало трансформаційних перетворень, що супроводжувались інноваційними зрушеннями, реформами як головною передумовою його функціонування в демократичній площині. Головними пріоритетами українського соціуму стали гуманізм та демократія. Що передбачають суспільне оновлення та знищення стереотипів щодо буття людини, її функціональності. Окреслені зміни здійснюються завдяки новим

формам політичного та державного управління, перетворенням в культурі та релігії, суспільно-економічним змінам.

Суб'єктами діяльності та реалізації суспільно важливих процесів є жінки та чоловіки, що означає наступне – вони також зазнали впливу трансформацій. Якісно новий (стосовно ідей XIX-XX століття щодо прав та обов'язків жінок та чоловіків) розподіл соціальних ролей відбувся завдяки теоретичним надбанням та практичним заходам гендерної політики. Гендерне питання перебуває в центрі уваги низки наук: соціології, психології, медицини тощо. Революційним зрушенням стала публікація книги Маргарет Мід «Стать і темперамент», датована 1935 роком, що містила дослідження гендерних норм різних народів світу на певних етапах свого розвитку. В подальшому з'явилися напрацювання вітчизняних та зарубіжних фахівців (антропологі, соціологи, психологи), які намагались здійснити науково обґрунтовану диференціацію понять «gender» та «sex». Наукові розвідки спеціалістів сприяли виробленню висновків щодо різниці між чоловіками та жінками, яка полягала не тільки в біологічних особливостях, а й у соціальних (різнилися їх соціальні ролі, діяльність, поведінкові норми, емоційні та ментальні характеристики) [9].

Історичний експурс боротьби жінок за власні права та свободи на території України звертає нас до 50-х років XIX століття – час, коли жінки здобули можливість вступати до університетів на рівні з чоловіками, забезпечивши таким чином право на освіту. 90-ті роки XIX століття охарактеризувались активним залученням жінок до політичних партій, відзначається зростання кількості жіночих організацій різного спрямування (див табл. 1.3.) [38; 46; 72].

Таблиця 1.3. Жіночі товариства / організації кінця XIX століття

Рік заснування	Назва	Діяльність

Продовження таблиці 1.3.

1983	Клуб русинок	Створення центру інтелектуального життя, оновлення духовного життя жінок, зміцнення національного духу, формування міцного товариства.
1901	Кружок українських дівчат	Сприяння самоосвіті жінок, формування активної громадської позиції, культурно-просвітницької роботи, зокрема, серед селян.
1902	Харківське товариство взаємодопомоги трудящим жінкам	Поліпшення моральних та матеріальних умов життя членів товариства: видача позик та допомоги (щомісячно), пошук гідних занять членам організації, облаштування житлово-побутових умов членів, їх влаштування до притулків нужденних, на курси з науково-професійних предметів, літні колонії для дітей членів товариства тощо.
1904	Одеське товариство	Матеріальна та моральна допомога жінкам, пошук гідної роботи для жінок, сприяння організації різних професійних курсів, проведення юридичної консультаційної роботи; боротьба з торгівлею та проституцією.

Продовження таблиці 1.3.

1905	Київське товариство оборони жінок	Широка постановка жіночої освіти, вільний доступ жінок до будь-якого виду праці, облаштування притулків для одиноких матерів, молодих дівчат; створення гуртожитків для робітниць; інформаційно-просвітницька робота щодо наслідків неконтрольованих сексуальних зносин та венерологічних хвороб; боротьба з будинками розпусти.
------	-----------------------------------	--

Існували й інші жіночі товариства та організації («Жіночий кружок» в Коломиї, «Жіноче товариство» в Городинці, «Жіноча читальня» в Долині), головним завданням яких було здійснення просвітницької діяльності, захисту прав та свобод жінок в усіх сферах життєдіяльності.

На початку ХХ століття сформувалась етакратична гендерна модель, яка передбачала подовження контролю приватного життя органами державної влади, що супроводжувалось залежністю жінки і не змінювало патріархальної системи зносин. Радянське законодавство обмежувало соціальне життя жінки статусом матері, трудівниці, домогосподарки. Така умова формувала навантаження на жінку, яка працювала.

Проблема гендерного паритету не втратила актуальності й сьогодні. Свідченням цього є запровадження чималої кількості нормативно-правових актів, спрямованих на досягнення паритету жінок та чоловіків у всіх сферах життєдіяльності; забезпечення рівних прав та свобод, попередження / ліквідація дискримінаційних проявів, запровадження дієвих заходів для збалансованості соціального життя жінок та чоловіків.

Принцип гендерної рівності закріплений в Конституції України, зокрема, стаття 3 гарантує рівноправ'я жінок та чоловіків у всіх сферах суспільного життя. У статті 24 Конституції наголошується на рівності обидвох статей у громадсько-політичній та культурній діяльності, професійній та освітній підготовці, праці та винагороді за неї [7]. Нормативно-правовий акт пояснює гендерну рівність як рівні правові статуси жінок та чоловіків, їх можливість однаково рівно приймати участь у всіх суспільно важливих сферах життя.

Одним з основних законів, що діють задля попередження статевої дискримінації, є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 рік) зі змінами та доповненнями [21]. Стаття 1 Закону містить трактування основних термінів:

- рівні права чоловіків та жінок пояснюються як відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі;
- рівні можливості жінок та чоловіків з огляду законодавства тлумачаться як рівні умови для реалізації жіночих та чоловічих прав;
- дискримінація за ознакою статі – дія або бездіяльність, що виражає розрізнення, виняток, привілеї за ознакою статі у випадку їх спрямованості на обмеження / унеможливлення рівності прав чоловіків та жінок;
- позитивні дії, з огляду законодавчого акту – спеціальні заходи, головна мета яких полягає в усуненні дисбалансу між жінками та чоловіками, реалізації їх рівних конституційних прав та свобод;
- гендерна рівність пояснюється як рівний правовий статус обох статей задля забезпечення рівних можливостей в участі у суспільному житті.

Статті 3 визначає основні напрями політики держави стосовно забезпечення рівності обох статей в наступному:

- участь при вирішенні суспільно значимих рішень;
- участь в сімейному та професійному житті;
- участь при формуванні відповідального батьківства / материнства;

- пропаганді культурно-гендерної рівності.

Повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування окреслено в статті 12 Закону. Таким чином, органами державної влади та МВС України в межах їх компетенції створюються умови для чоловіків та жінок в сфері сімейних та професійних обов'язків, забезпечується доступ до соціально-побутових послуг, організовується інформаційно-просвітницька робота щодо гендерного питання, надаються пропозиції щодо досліджуваної проблеми, надається підтримка в наукових розробках в сфері гендерних досліджень.

Інший нормативний акт – Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [22] запроваджено з метою встановлення засад запобігання та протидії дискримінації в Україні. Законом передбачено низку ознак, за якими забороняється дискримінація: колір шкіри, раса, стать, вік, інвалідність, сімейний стан, політичні погляди, мова тощо. Законодавчим актом окреслено принципи, що визначають випадки розрізнення між особами / групами осіб, що формуватимуть дискримінацію будь-якого зразка:

- порушення прав і свобод;
- наявність ознак розрізнення;
- відсутність принципу пропорційності між метою розрізнення та способами її досягнення.

При формуванні вітчизняного законодавства, спрямованого на захист рівних прав та свобод жінок та чоловіків, до уваги брались міжнародні стандарти гендерного паритету. Так, вперше на міжнародному рівні було проголошено рівні права та свободи усіх людей, закріплені в Загальній декларації про права людини ООН (1948 рік). В документі зауважено, що всі люди, попри відмінності, мають рівні права.

Статут ООН (1945 рік) – перший міжнародний акт, що чітко окреслював рівноправ'я між чоловіками та жінками як головну передумову суспільного розвитку. У положеннях Статуту повідомляється про відсутність будь-яких

обмежень між жінками та чоловіками, наголошується про можливість однаково рівно приймати участь в головних та допоміжних органах ООН. Така умова стала новацією, що сприяла розвитку людства та забезпеченню рівноправ'я обох статей.

Варто згадати про Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 рік), ратифіковану Україною 1980 року. Конвенція підкреслювала важливість паритету в площині вільного доступу жінок до всіх ресурсів країни, визначався державний обов'язок щодо ліквідації перепон на шляху реалізації жінками своїх прав; вжиття державних заходів стосовно захисту прав жінок і чоловіків, зміни жіночого становища.

Поліпшенню становища жінок, через їх активне залучення до всіх суспільних сфер, сприяло запровадження Пекінської декларації та платформи дій (1995 рік). Завдяки Декларації було розглянуто можливість розширення прав та можливостей жінок в площині їх рівноправ'я з чоловіками; окреслено конкретні урядові дії щодо паритету; запроваджено поняття «гендерна рівність».

Значимість Резолюції Ради Безпеки ООН «Жінки. Мир. Бзпека» полягала у гарантії повної участі жінок в питаннях безпеки та миру, запобігання конфліктів; гендерній інтеграції в миротворчих місіях; захисті жінок / дівчат від усіх форм насильства, що трапляються під час кнфліктів; участі жінок при прийнятті рішень на всіх рівнях.

ОБСЄ (Організація з безпеки та співробітництва в Європі) реалізує заходи щодо зміцнення безпеки, захисту прав людини, національних меншин, запобігання тероризму тощо. З-поміж пріоритетних напрямків діяльності ОБСЄ є захист та підтримка гендерного паритету (присутність гендерного аспекту в політиці, програмах та заходах; засоби і тренінги гендерного спрямування; підвищення гендерно чутливої культури; рівність у представництві жінок на керівних посадах; підвищення ролі жінок у політиці та заходах, спрямованих на запобігання конфліктів) [30].

Чимало законодавчих актів передбачає урівняння жіночих та чоловічих прав в Збройних силах України. Насьогодні статус військовослужбовця отримало більш ніж 42 тисячі жінок, з них 7416 офіцеров, 11215 складають сержантсько-старшинський осередок, 22832 солдатки, 1500 курсанток та більше 18 тисяч, що входять до складу цивільних осіб [19]. Вітчизняні статистичні дані свідчать про те, що з 2019 року жінок в лавах ЗСУ стало в 7 разів більше, ніж в 2014 році. Інформацію щодо жінок-капеланів не відображено в офіційних джерелах, відсутня чітка фіксація статистичних даних.

Досліджуючи заявлену проблему, ми вирішили опиратись на окремі документальні свідчення діючих жінок-капеланів, які у своїх розповідях розкривають причини, зміст та особливості своєї професійної діяльності. Л. Когут [28], наприклад, зізнається, що станом на 2014 рік мала достатньо досвіду для реалізації душпастирської роботи. Військовий капелан згадує про богослужіння, активне спілкування з військовослужбовцями-учасниками бойових дій після проведення військових операцій, реалізацію волонтерської роботи. Л. Когут зауважила, що в разі потреби щодо молитви, сповіді, іншої духовної підтримки, для військовиків питання статі капелана було не принциповим на відміну від зацікавлених в цивільному житті.

О. Жавець [17], яка займалась соціальною роботою з кризовими категоріями осіб (люди з адиктивною поведінкою), працювала капеланкою з ув'язненими особами, згодом отримала статус військового капелана.

Історія К. Семенюк [18], волонтерки, яка після завершення навчання доєдналась до корпусу військових капеланів, свідчить про активне бажання жінок приймати участь у всіх суспільно значимих сферах життя на рівні з чоловіками. Капеланка працює з військовиками на різних лініях оборони, надає допомогу іноземним добровольцям.

О. Андріяшина [2] мала досвід роботи з підлітками та дітьми, допомагаючи при оформленні опіки, здійснювала супровід в судових

засіданнях. Революцію гідності жінка зустріла в якості волонтерки, роботу якої було продовжено після вторгнення російських загарбників на територію України (2014 рік) – передача ліків, християнської літератури, масок, бронежилетів для українських вояків. Капеланка пояснює, що бажання служити в такому статусі підкріплюється постійним підвищенням кваліфікації на базі вітчизняних вишів та НАТО.

Розповіді жінок-капеланів свідчать про нелегку, але вкрай важливу роботу, спрямовану на соціально-психологічну, соціально-педагогічну та соціально-медичну підтримку українських військовиків. Жінки-капелани демонструють високі показники в професійній діяльності, які нічим не відрізняються від результатів капеланів чоловічої статі. Хоч кількість жінок-капеланів в Україні значно менша, ніж в країнах-членах НАТО, та окреслений стан речей вказує на дотримання міжнародних та вітчизняних норм та стандартів, покликаних забезпечувати рівноправ'я жінок та чоловіків.

Висновки до розділу

Розділ I «Теоретичні основи професійної діяльності капеланів в лавах Збройних сил України» містить історичний огляд зародження капеланства в західноєвропейських державах та Україні як необхідну передумову доброго морально-психологічного стану військовослужбовців-учасників бойових дій. Нами опрацьовано та висвітлено досвід багатьох армій світу (французької, американської, німецької, канадської, голандської, британської, іранської, польської, української), де розкрито особливості функціонування інституту капеланства в кожній; зауважено на спільному знаменнику професійної діяльності усіх капеланів – формування ціннісних орієнтирів вояків через посередництво посиленої роботи військових капеланів з морально-етичного, духовного та патріотичного виховання військовослужбовців.

Вивчено питання щодо правового статусу військових капеланів, окреслено нормативно-правові акти, що захищають права, свободи та статус капеланів. Проаналізовано нормативно-правову базу США, Франції, Великої Британії, України, що вказує на головний вектор діяльності військових капеланів – морально-психологічне забезпечення військовиків та членів їх сімей. Документами передбачена участь капеланів у різноманітних релігійних заходах та урочистостях, підбір духовної літератури, організація індивідуальних та групових бесід релігійного спрямування з воїнами та їх сім'ями.

Проаналізовано низку нормативно-правових документів, що регламентують роботу військових капеланів, зокрема, Закони України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про свободу совісті та релігійної організації», «Про військовий обов'язок і військову службу», розглянуто Укази Президента, Постанови Верховної Ради України тощо. Законодавча база покликана регулювати взаємодію інституту капеланства з органами державної влади, спрямована на захист права українських вояків на свободу світогляду та віросповідання.

П. 1.3. Розділу I розкриває нам одне з нагальних суспільних питань – дотримання законодавства щодо гендерного паритету, у лавах Збройних сил України, зокрема. Ми висвітлили в роботі історію становлення гендерної політики, окреслили передумови її формування як на міжнародній арені, так і на теренах України. Наші наукові розвідки сприяли висвітленню генези гендерного питання, сфери суспільного життя, яких воно торкнулось.

Ми звернули увагу на міжнародні нормативні акти (Загальна декларація про права людини ООН, Статут ООН, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Пекінська декларація), головна мета яких полягає в ліквідації стереотипів щодо соціальної ролі жінки, забезпеченні рівних прав та можливостей жінок та чоловіків. Вивчено вітчизняне законодавство в площині гендерного паритету, зауважено на позитивній

тенденції щодо кількісного складу жінок в лавах Збройних сил України: з 2014 року жінок стало в 7 разів більше.

За відсутності конкретних статистичних даних щодо кількісного складу жінок-капеланів в ЗСУ, ми вивчали окремі свідчення жінок, які перебувають в статусі військового капелана. Опрацьований матеріал надав нам можливість з'ясувати спрямованість їх професійної діяльності – богослужіння, психологічна робота з військовиками, військовослужбовцями-учасниками бойових дій, волонтерська робота. Зауважено на високому професійному рівні капеланок, робота яких не відрізняється показниками ефективності від діяльності капеланів-чоловіків. Зазначено, що попри меншу чисельність жінок-капеланів в порівнянні з кількістю капеланів чоловічої статі на відміну від країн-учасниць НАТО, Україна все одно демонструє невпинне бажання дотримуватись міжнародних норм та стандартів, покликаних забезпечувати європейські цінності.

РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ РОБОТИ КАПЕЛАНІВ З КОМБАТАНТАМИ

2.1 Діагностика соціальних проблем комбатантів, що вимагають застосування капеланами спеціальних знань

На черговому заході, організованому керівництвом Громадської організації «Окремий Подільський козацько-десантний екологічний осередок», було запрошено очільника та фахівців Хмельницького міського Центру соціальних служб, адже головним обговорюваним питанням зустрічі була професійна взаємодія капеланів з військовослужбовцями-учасниками бойових дій.

Представники ХМЦСС наголосили на оптимізації соціальної роботи з комбатантами та членами їх сімей, оскільки багаторічний досвід роботи із вказаними категоріями осіб вказує на чималу кількість соціальних проблем в їх житті. Фахівці соціальної сфери підкреслили вагомість соціальної діагностики, головна спрямованість якої полягає в превенції та локалізації негативних формувань. Практики опирались у своїх міркуваннях на науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників [1; 16; 33], які вивчали соціально-психологічні проблеми комбатантів, детермінанти їх зародження, наслідки та шляхи подолання проблем. Акцентовано увагу на соціальній діагностиці як інструменті вивчення першопричин поведінкових проявів комбатантів, соціальних процесів та явищ у військовому середовищі. Соціальна діагностика проводиться через посередництво чималої кількості методів та форм, що дозволяють отримати об'єктивну інформацію щодо мікросередовища клієнтів, проблемних аспектів їх життя та факторів впливу, що призводять до зародження соціальних проблем [39; 40].

Обговорення окресленої проблеми дало змогу виявити низку зовнішніх та внутрішніх факторів, що здійснюють вплив на подальше життя

військовослужбовців-учасників бойових дій; визначають валідність отриманої інформації задля вироблення подальших прогнозів та рекомендацій особам, які потрапили у важку життєву ситуацію.

Зустріч містила обговорення суспільних проблем, що можуть стояти на заваді повноцінному життю людей, військовиків, зокрема. Практична складова була покликана посилити теоретичну і передбачала проведення діагностичної роботи з учасниками бойових дій задля виявлення соціально-психологічних, соціально-економічних, соціально-правових та соціально-медичних проблем, що погіршують якість життя.

В якості діагностичного інструментарію було використано анкету, питання якої допомогли розкрити причини поганого соціально-психологічного та фізичного самопочуття військовиків. Усі респонденти (43 особи) були учасниками бойових дій. Більшість з них (68%) зауважила на тривалому перебуванні в зоні бойових дій як головній детермінанті поганого самопочуття, психологічного та фізичного виснаження, девіантних поведінкових проявів. Респонденти звертали увагу на неналежні умови проходження військової служби, психологічні та житлово-побутові негаразди, що негативно відображаються на психоемоційному та фізичному здоров'ї комбатантів (рис. 2.1)

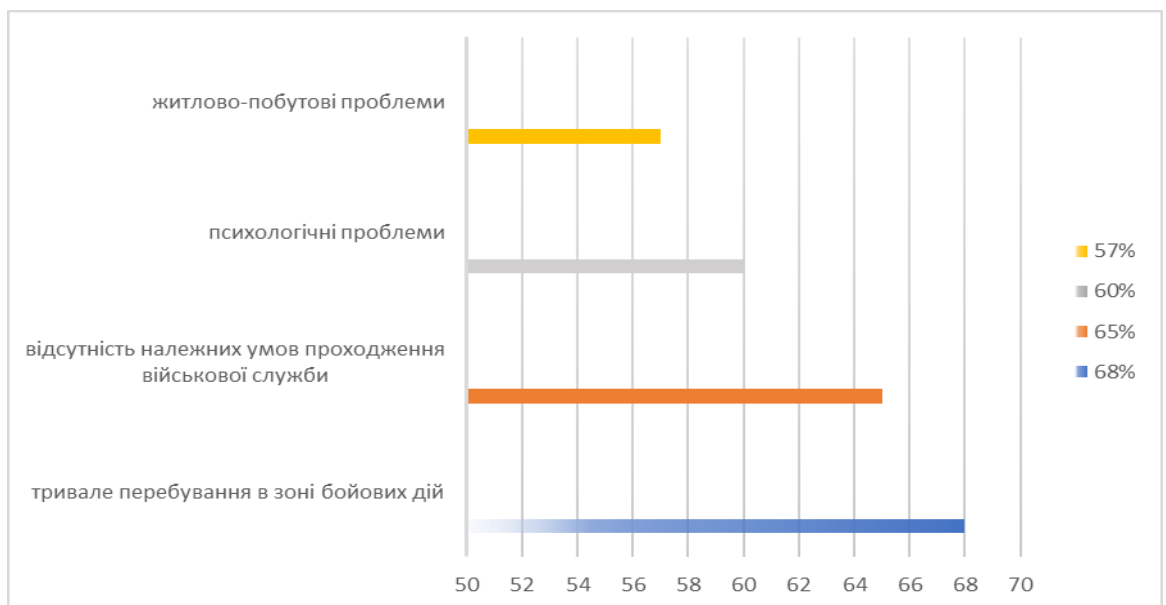

Рисунок 2.1. Діаграма проблем комбатантів

Розкриваючи сутність соціальних проблем, що стоять на заваді повноцінного життя комбатантів, ми звернули увагу на те, що більшість (65%) військовиків страждає через відсутність належних умов виконання професійних обов'язків (погане забезпечення бронезилями, тепловізорами, технічними засобами ведення бою, медикаментами). Недостатня забезпеченість санаторно-курортним лікуванням комбатантів є однією з причин загострення захворювань. Проблема вимагає оптимізації реабілітаційної діяльності на місцях, оскільки зволікання або вручення недостатньо кваліфікованого працівника може призвести до заглиблення психічної травми, формування ПТСР, погіршення стосунків з найближчим оточенням.

Окреслені проблеми вказують на необхідність взаємодії капелана з військовими керівниками задля вчасного їх інформування щодо детермінант погано психічного та фізичного здоров'я військовиків. Психологічні проблеми учасників бойових дій вимагають від капеланів підвищення компетентнісного рівня психологічного спрямування, з опануванням та подальшим використанням низки методів (гештальт-терапія, сугестивна терапія, раціональна терапія, аутогенне тренування, психічна саморегуляція, десенсибілізація та репроцесуалізація рухами очей), які сприятимуть відновленню військовослужбовців-учасників бойових дій та членів їх сімей.

Капелани повинні запобігти частим випадкам самолікування, небажанню взаємодіяти з фахівцями соціальної сфери, повідомляючи йому про психологічні страждання та напружені стосунки з близькими людьми.

Близько 60% респондентів вказали на проблеми психологічного гатунку, що заважають задовільно комунікувати в системі «чоловік-дружна», «батько / мати-дитина» [13]. Подібні напружені стосунки нерідко стають головною причиною сімейних конфліктів.

Нами діагностовано психічний стан учасників заходу (комбатантів) шляхом застосування Опитувальника травматичного стресу І. О. Котєнєва

(додаток А). Виявлено високий рівень тривожності у військовиків (52%) через посередництво шкали тривожності Тейлора (адаптовано М. Пейсаховим) (додаток Б), Опитувальника для первинного скринінгу ПТСР (додаток В), Опитувальника респондентів про стан здоров'я (PHQ-9) (додаток Г). Фахівці ХМЦСС зауважили, що капеланам необхідно володіти діагностичним інструментарієм, адже вмiле його застосування дозволить вчасно виявляти зародження певних складових посттравматичного стресового розладу.

Діагностична робота сприяла виявленню одного з ключових симптомів ПТСР – зверхпильність. Зазначений симптом передбачає постійне бажання особи здійснювати тотальний контроль, надмірно пильнувати за всім, що його оточує, намагаючись убезпечити власне життя. Внаслідок постійної фізичної та психічної напруги людина виснажується.

Комунікуючи з комбатантами, ми встановили, що під час виконання професійного обов'язку військовики докладають чимало зусиль. Реалізація їх діяльності відбувається під акомпанемент стресогенних факторів, що нерідко породжує депресію, притуплює емоції, провокує гіперреагування. Наслідком стресів є порушення уваги та пам'яті, неконтрольовані напади люті / агресії, флешбеки, суїцидальні думки, які комбатант намагається прогнати за допомогою алкоголю, що насправді загострює існуючу кризу. Такий стан речей стоїть на заваді гарному сімейному спілкуванню, де замість виважених, аргументованих доводів скоюється домашнє насильство, що призводить до фізичних пошкоджень та психологічних порушень у жертв. Доволі часто в таких сім'ях панують психологічний тиск, залякування, погрози, що породжують страх, тривогу, депресію тощо [45; 49].

Більшість опитуваних наголосила на необхідності покращення житлових умов, що вимагає від військового керівництва та капелані знань щодо діяльності профільних закладів та установ, вчасне звернення до яких допомагатиме у подоланні складних життєвих обставин.

В ході бесіди комбатанти вказали на погане фізичне самопочуття, що вимагає застосування медичних знань. Капелан як особа, яка знаходиться поряд з військовиком, повинен вміло та оперативно надати першу допомогу – комплекс необхідних заходів, спрямованих на збереження життя та здоров'я постраждалого до моменту надання професійної медичної допомоги [49; 50]. Ефективність допомоги залежатиме від компетентнісного рівня капелана, його дій та вмінь надати допомогу у випадку надзвичайної ситуації. Вчасне та правильне виконання прийомів медичної допомоги при опіках, пошкодженнях, обмороженнях та отруєнні дозволить зберегти здоров'я комбатанту.

Фахівці соціальної сфери звернули увагу на поверхневість медичних знань громадян, при практичному застосуванні яких не завжди можна досягнути бажаного результату. У зв'язку з цим було здійснено наголос на інституалізації капеланства, де останні опануватимуть медичні, соціально-психологічні та правові знання – необхідний інструмент при взаємодії з військовослужбовцями-учасниками бойових дій.

Капелани повинні систематично інформувати військове керівництво щодо термінів перебування комбатантів, оскільки їх тривалість прямо відображається на фізичному та психічному здоров'ї учасників бойових дій. Варто пам'ятати, що стандарти НАТО передбачають перебування військовослужбовців в зоні бойових дій не більше 75 діб. Така цифра пояснюється проведеними дослідженнями щодо соціально-психологічного стану військовиків в умовах бойових дій. Усі учасники заходу зауважили на порушеннях вказаних нормативів, що негативно відображається на психо-фізичному стані військовиків Збройних сил України.

Обговорення нагальних проблем у середовищі військовослужбовців-учасників бойових дій сприяло виявленню соціально-економічних проблем, які вимагають неабияких реформ, зокрема, наближення грошового забезпечення вітчизняних комбатантів до рівня грошового забезпечення

військовослужбовців європейських країн; збільшення додаткових фінансових витрат Міноборони України щодо поранених та загиблих військовиків, членів їх сімей; забезпечення особового складу (одяг, харчування, медичне забезпечення) [11]. Крім того, учасники заходу вказали на недостатньо високий рівень забезпечення санаторно-курортним лікуванням. Окреслені проблеми вимагають від капелана знань щодо роботи закладів та установ системи соціальних служб. Вчасна поінформованість та переадресація військовослужбовця до профільного закладу / установи може попередити його потрапляння у складну життєву ситуацію.

Існує чимало проблем, що виникають при спілкуванні з дітьми, ріднею; проблем, пов'язаних з побутом, працевлаштуванням, труднощами з самовираженням; непорозуміння / конфлікти з військовим керівництвом.

Капелан повинен наголошувати на тому, що від дій командира залежатиме психо-емоційне здоров'я підлеглого. Необхідна постійна робота над собою як керівником задля покращення професійних та особистих якостей (енергетична сила, власна точка зору, володіння емоціями). Військовий капелан спільно з керівництвом зобов'язані впроваджувати у практику отримані передові дані задля оптимізації психологічного та фізичного стану підлеглих [34; 42; 58]. Потрібно звертати увагу на рівень збудливості, агресії, сором'язливості та конфліктності підлеглих, не допускати знущань та інших асоціальних дій. Невчасне або некваліфіковане втручання капелана та командира породжуватиме адиктивну поведінку військовослужбовців, емоційне розгальмування, закритість, апатію, страх, неякісне виконання професійних обов'язків, порушення правил Військового статуту тощо.

Капелан мусить контролювати дотримання командиром головних правил при взаємодії з військовиками – вимогливість, принциповість, локалізація недоліків роботи, турбота про особовий склад. Здійснення управлінської діяльності повинно відбуватись керівником-лідером з

адекватною самооцінкою, де поважається думка колег та підлеглих, приймаються обдумані рішення, обирається вірна стратегія.

Таким чином, діагностична робота, що містила анкетування, інтерв'ювання та спостереження дала змогу виокремити наступні проблеми військовослужбовців-учасників бойових дій:

- функціонально-психологічні, що супроводжуються невротичними та психосоматичними захворюваннями, психічними розладами в поведінці особи;

- функціонально-фізіологічні (поганий фізіологічний стан військовиків як наслідок професійної діяльності);

- житлово-побутові (відсутність належних умов проживання / житла);

- колективно-групові (сварки / конфлікти / психологічна несумісність).

Перелік окреслених проблем військовослужбовців-учасників бойових дій є спонукою до оптимізації роботи капеланів. Підвищення їх компетентнісного рівня через посередництво взаємодії з мультидисциплінарною фахівців соціальної сфери, здобуття відповідного кваліфікаційного рівня. Капелани повинні приймати участь та ініціювати соціальні програми, націлені на превенцію та локалізацію негативних явищ та процесів в середовищі комбатантів.

2.2 Загальна характеристика Громадської організації «Окремий Подільський козацько-десантний екологічний осередок»

Теоретична частина кваліфікаційної роботи містить аналіз функціональності капеланства в Україні, де розкрито сутність окресленої інституції, нормативно-правову базу, на яку опираються у професійній діяльності капелани при взаємодії з військовослужбовцями-учасниками бойових дій та членами їх сімей. Нами висвітлено заклади та установи,

головним вектором діяльності яких є превенція ПТСР, ресоціалізація та реабілітація комбатантів та членів їх сімей.

Здійснюючи прикладні напрацювання з вивчення роботи Громадської організації «Окремий Подільський козацько-десантний екологічний осередок» (надалі Організація), ми з'ясували, що фахівці даного закладу взаємодіють з органами державної влади щодо формування державної політики у сфері відродження й розвитку патріотичних, історичних та культурних цінностей і традицій українського козацтва. Представники Організації спрямовують свої зусилля на розвиток обрядово-звичаєвої сфери українського козацтва, формують правильність поведінки українських громадян щодо інших членів соціальної групи та держави в цілому. ГО докладає чималих зусиль при створенні козацьких січей, паланок та поселень як осередків розвитку традиційних форм самоврядування.

З-поміж векторів прикладної діяльності Організації вирізняються наступні:

- культурний обмін, взаємодія з громадськими громадами в діаспорі;
- сприяння підготовці молоді до військової служби, військовому вишколу українських козаків;
- допомога у відбудові українських монастирів та церков;
- збереження меморіалів та козацьких поховань;
- патріотичне виховання нового покоління в дусі українського козацького лицарства, вшанування національної ідеї, українського народу та держави.

Виконання вище зазначених пунктів Статуту Громадської організації «Окремий Подільський Козацько-десантний екологічний осередок» не одноразово ставали передумовою обговорення проблеми капеланства в Україні та пошуку дієвих шляхів її врегулювання. Окреслена проблема стала спільним знаменником в роботі низки громадських організацій, зокрема, Громадської організації «Хмельницька міська спілка інвалідів війни та

учасників антитерористичної операції», Громадської організації «Хмельницька міська спілка ветеранів Афганістану, учасників АТО та ветеранів» та священнослужителів різних парафій.

Крім того, учасниками Організації проводиться інформаційно-просвітницька робота щодо здорового способу життя, охорони правопорядку й довкілля, здійснюється профілактика правопорушень в молодіжному середовищі, популяризується дотримання конституційного строю як запоруки законності та порядку. Проводиться чимало заходів щодо охорони й захисту довкілля, запровадження ресурсозберігаючих форм промислового виробництва та землекористування. Члени ГО є ініціаторами створення низки проєктів та програм, скерованих на забезпечення інтересів українського соціуму, його соціальних груп. Організація сприяє розвитку військово-прикладних, технічних видів спорту та туризму.

Задля успішної реалізації національної ідеї (утвердження української національної державності, посилення могутності й авторитету української держави на міжнародній арені) члени Організації активно приймають участь у багаточисельних громадських заходах. Триває співпраця з державними, правоохоронними органами, закладами та установами соціального спрямування, освітніми закладами різного рівня акредитації з метою військово-патріотичного виховання молоді, підготовки молодих осіб до військової служби та роботи у правоохоронній системі.

За попереднім узгодженням з керівниками військових формувань проводяться культурно-просвітницькі заходи (проведено низку лекцій-бесід щодо ознак, наслідків посттравматичних стресових розладів, шляхів їх локалізації; проведено лекції «Військовий керівник як суб'єкт збереження психічного здоров'я комбатанта», де зауважено на типі владних взаємин військового керівника з підлеглими як головній передумові успіху або соціально-психологічного травматизму останніх; проведено бесіди на тему «Діяльність капеланів як інструмент забезпечення соціально-психологічних

потреб військовослужбовців учасників бойових дій», під час якої окреслено сутність поняття діяльності особи, здійснено наголос на необхідності задоволення певних природних та набутих її потреб. Лектором висвітлено причини, що заважають забезпеченню соціальних потреб комбатантів, розкрито детермінанти негативних психологічних станів особи комбатанта. Розкрито сутність професійної діяльності військового священика (капелана) як альтернативи психологічного розвантаження, ресоціалізації та реабілітації військовиків.

Спільно з органами державної влади здійснюється розбудова Січей українського козацтва, традиційних козацьких таборів, проводяться змагання та фестивалі за вказаною тематикою.

Дослідницький напрям діяльності Організації передбачає здійснення наукових розвідок щодо історичного минулого української держави, героїчного минулого козаків, вивчаються та популяризуються досягнення української нації. Проводяться наукові фольклорно-етнографічні конференції, семінари, на яких розкриваються особливості духовних традицій українського козацтва.

ГО «Окремий Подільський козацько-десантний екологічний осередок» переймається збором та обробкою наукового-економічного, науково-екологічного інформаційного масиву задля забезпечення умов здорового життя громадян України. Разом з державними закладами та установами проводяться заходи природоохоронного спрямування.

Одним з пріоритетних напрямків роботи ГО вважається впровадження в побут прогресивних елементів обрядово-звичаєвої сфери, піднесення авторитету українського козацтва, розробка та поширення оновлених ідей щодо розвитку інфраструктури, соціально-економічної та правової сфер держави. Втілюються в життя напрацювання, набуті в ході тривалих зносин з представниками інших вітчизняних та зарубіжних організацій. Організація є суб'єктом надання соціальних послуг згідно чинного законодавства.

Члени Організації є активними учасниками семінарів, конференцій та симпозиумів, тематика яких прямо торкається кола інтересів ГО; приймають участь в розробленні проєктів нормативно-правових актів, що видаються органами місцевого самоврядування, органами державної влади і стосуються нагальних суспільно-політичних питань; вказують недоліки оприлюднених проєктів регуляторних актів, надають пропозиції при обговореннях актуальних соціальних питань.

Діяльність членів Організації містить наступні напрями:

- залучення регуляторними органами до підготовки аналітичної роботи, експертних висновків щодо регуляторного впливу та виконання заходів, головним завданням яких є перевірка результативності регуляторних актів;

- самостійна підготовка аналітичної довідки щодо впливу нормативно-правових актів, що розроблялись органами виконавчої влади, місцевого самоврядування; подача пропозицій щодо їх перегляду у випадку необхідності;

- захист соціальних прав та свобод членів Організації;

- поширення інформації щодо діяльності ГО, пропаганда її цілей та завдань;

- заснування засобів масової інформації задля інформаційного розповсюдження намічених цілей;

- участь у роботі дорадчих, консультативних, інших допоміжних органів, що формуються державною владою, органами місцевого самоврядування задля консультативної роботи з громадськими об'єднаннями, підготовки рекомендацій щодо сфер діяльності ГО «Окремий Подільський козацько-десантний екологічний осередок».

Для повного розуміння суспільно-патріотичної налаштованості представників ГО варто звернути увагу на пункт 3.1 Статуту, в якому наголошується, що членом українського козацького осередку може бути лише та особа, яка готова захищати та боронити український народ, рідну

мову та культуру, діяльність якої базується на принципах правдивості, справедливості та незрадливості. Український козак повинен характеризуватись високою духовністю, моральною стійкістю, розумною та патріотично налаштованою стосовно свого народу та Батьківщини.

У наступному пункті наголошено на тому, що дійсним козаком Організації може бути виключно особа – нащадок українського роду, громадянин України, представник української діаспори, робота якого базується на засадах захисту та розбудови української державності. Згідно Статуту члени ГО повинні проявляти активність в питаннях поширення української національної ідеї, забезпечувати виконання вимог Статуту, що не суперечать чинному законодавству. До лав Організації приймаються громадяни, що пройшли випробувальний термін, за винятком відомих громадських, політичних, військових діячів, діячів культури та науки, видатних спортсменів, керівників організацій та установ, які довели результативною професійною діяльністю відданість українському народу.

Згідно Порядку набуття та припинення членства в Організації, прав та обов'язків членів, особи, які складають ГО мають право приймати участь у Козацькій раді, виносити на обговорення питання щодо діяльності Організації, отримувати козацькі військові звання згідно Положення про проходження козацької служби, користуватись майном вказаної структури задля втілення заявлених високих цілей, носити однострої українського козацтва з обладунками та шаблею, іншою зброєю, що передбачено вітчизняним законодавством.

Підкреслюючи автентичність даної одиниці, звернемо увагу на її керівні органи, а саме: Козацьку раду Організації – її вищий управлінський орган, Раду старшин – виконавчий орган. Заключним у плеяді керівних органів є отаман, який очолює виконавчий орган. Козацька рада скликається Радою старшин не рідше одного року, в разі необхідності (за письмовою вимогою не менше десятої частини Організації), скликається позачергово.

На демократичність та прозорість діяльності Громадської організації вказують пункти Статуту, що містять наступну інформацію: правомочність прийнятих Козацькою радою рішень забезпечується наявністю кворуму (не менше 60% членів Організації) і вважаються прийнятими за умови голосування більше половини присутніх. Отаман веде та зберігає протоколи Козацької ради, видає їх за вимогою членів ГО для ознайомлення. Кількісний та персональний склад Ради старшин обирається Козацькою радою.

Зміст роботи Ради старшин полягає у затвердженні штатного розпису Організації, затвердженні її символіки та атрибутики, звітуванні перед Козацькою радою; встановленні порядку прийому, реєстрації та розгляду звернень та скарг членів ГО створенні інших органів, затвердженні плану розвитку та стратегії окресленої структури, затвердженні її внутрішніх положень, наданні пропозицій та рекомендацій Козацькій раді, визначенні загальних засад щодо інформаційної політики Організації; вирішенні нагальних питань, що знаходяться у площині діяльності ГО.

Організацію можуть формувати відокремлені підрозділи, утворені Радою старшин. Останні не є юридичними особами і функціонують на підставі Положення про відокремлені підрозділи ГО. Очільник такого підрозділузначається Радою старшин і діє в межах згаданого Положення.

Варто звернути увагу на роботу відокремлених підрозділів Організації, адже під час реалізації одного з них було обговорення питання проблемних аспектів у діяльності капеланів, доцільності створення Інституту капеланства. Отже, полівекторна діяльність відокремлених підрозділів виявляється в наступному:

- пошук та консолідація мультидисциплінарної команди фахівців задля впровадження програми Організації, досягнення її цілей;
- реалізація делегованих повноважень органами Організації;
- ведення членського обліку, дотичних до цього питань;

- створення постійно діючих або тимчасових структурних підрозділів з метою втілення в реальність статутних завдань Організації.

Згідно статуту Громадської організації «Окремий Подільський козацько-десантний екологічний осередок» у її власності можуть перебувати майнові та немайнові права, кошти, житлові приміщення, споруди (виробничі / невиробничі), обладнання, транспор тощо.

Економічна складова Організації формується через посередництво майна та коштів, що надходять у формі безповоротної фінансової допомоги, благодійних внесків, пасивних доходів; коштів / майна, що є результатом ведення основної діяльності, дотаційної та субсидіарної допомоги з державного або місцевого бюджетів, державних цільових фондів, гуманітарної допомоги.

Прибутки ГО не розподіляються поміж її учасниками, а використовуються для утримання структури, реалізації заявлених цілей. У випадку злиття, поділу, реорганізації або ліквідації одиниці її активи передаються одній або декільком неприбутковим організаціям відповідного профілю або зараховуються до державного бюджету.

Представники ГО в ході практичної взаємодії також вказали й передумови припинення Організації, зокрема, реорганізацію, саморозпуск (здійснюється згідно порядку, передбаченого Статутом, при створенні ліквідаційної комісії для припинення діяльності ГО як юридичної особи та врегулювання питання, що стосується фінансових ресурсів Організації), примусовий розпуск за рішенням суду, добровільне припинення діяльності. Організація подає рішення про саморозпуск до уповноваженого органу з питань реєстрації згідно чинного законодавства. Рішення про саморозпуск Організації набирає юридичної сили з дня внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб запису.

Реорганізація структури здійснюється за відповідним рішенням Козацької ради (за умови голосування 75% членів ГО). Реорганізацією не

вважається вступ Організації до спілки, не є передумовою припинення своєї діяльності. У разі необхідності уповноважений орган з питань реєстрації інформується Організацією про рішення щодо реорганізації.

Свою діяльність Організація припиняє з дня вчинення уповноваженим органом, що компетентний здійснювати реєстраційні дії, відповідного запису. В такому випадку майно та кошти ГО, згідно рішення Козацької ради, передаються згідно розділу 5 Статуту «Кошти і майно Організації, джерела надходження і порядок використання» та регулюються чинним законодавством.

Підсумовуючи вище зазначену інформацію, ми встановили, що Організація функціонує, опираючись на принципи самоврядності, добровільності, рівності перед законодавством, вільного вибору, відсутності майнового інтересу її членів, публічності, прозорості, відкритості.

ГО володіє відокремленим майном, може набувати майнових / немайнових прав, має певні обов'язки, може приймати участь у судових процесах. Організація має власний баланс, рахунки у банківських структурах, печатки, фірмові бланки, власну символіку (прапори, бунчук, клейноди, литаври, емблеми, гімн, посвідчення, однострої єдиного зразка, козацькі відзнаки та звання).

ГО плідно співпрацює з органами державної влади, її структурними підрозділами (управління, департаменти, центри, служби), взаємодіє з громадськими та політичними організаціями України, що поділяють патріотичні погляди щодо українського державотворення, відродження вікових козацьких традицій. Надбання Організації спрямовані на підтримку українського народу, захист територіальної цілісності та суверенітету держави.

2.3 Вивчення спектру необхідних знань в роботі капеланів з комбатантами

Перелік діагностованих проблем комбатантів вказує на необхідність посилення практичної підготовки капеланів психологічного спрямування, адже у більшості випадків військовий капелан обмежений у своїй професійній діяльності теологічними знаннями, намагаючись розрадити військовиків через богослужіння, треби, бесіди в релігійній площині.

Проблеми психологічного характеру комбатантів проектуються на їх сім'ї. Подібні ситуації вимагають терапевтичного врегулювання міжособових взаємин, здійснення діагностичної та корекційної роботи з сім'єю учасника бойових дій, його найближчим оточенням. Капелан-психолог повинен прищеплювати нові дієві форми поведінки в мікро- та макро-середовищі, що сприятливо впливатиме на реабілітацію клієнта, запобігаючи психічним порушенням, формуватиме позитивні життєві перспективи. Діяльність фахівця спрямована на забезпечення поставлених цілей перед індивідом або групою, чіткий розподіл та виконання функцій, терапію психологічних травм, отриманих внаслідок виконання професійного обов'язку, підготовку військовиків до дій в екстремальних умовах [52].

Капелан, взаємодіючи з військовим керівництвом, повинен допомагати при відборі претендентів на ту чи іншу посаду. Необхідно завбачливо прогнозувати поведінкові прояви учасників бойових дій під впливом різних факторів. Фахівець, який працює з військовослужбовцями, мусить докладати максимум зусиль для активізації ресурсів клієнта, збереження його психічного та фізичного здоров'я.

Спеціалісти зауважують на таких складових діяльності капелана-психолога як психологічна профілактика, психологічна просвіта, психологічна діагностика, психологічне консультування та корекційно-розвивальна діяльність (рис. 2.2).

Рисунок 2.2. Складові професійної діяльності капелана-психолога

Варто зауважити, що психодіагностика передбачає встановлення психологічного діагнозу шляхом застосування психодіагностичного інструментарію. Психологічна діагностика вимагає від фахівця вибору конкретної методики дослідження задля виявлення у клієнта певних поведінкових особливостей, психологічних властивостей, визначення ступеня їх виразності, встановлення правильних характеристик, виявлених властивостей стосовно інших індивідів, опис діагностованих поведінкових та психологічних особливостей особи. Психодіагностики вважають, що під час проведення роботи з клієнтом необхідно враховувати різні фактори впливу. Вибір психодіагностичного інструментарію повинен відповідати поставленій меті [41; 75].

Психологічне консультування – допомога комбатанту у виявленні власної особистості, розумінні проблемних аспектів життя, розкритті їх сутності, пошуку шляхів подолання проблем суспільної взаємодії, порушення сімейних та професійних контактів. Капелан зобов'язаний вміти

уважно вислухати військовослужбовця, при цьому застосовуючи спеціальні професійні прийоми. Така робота сприятиме опануванню проблеми не тільки фахівцем, а й клієнтом, що посилюватиме ефективність роботи. Капелан-психолог розкриває сутність проблеми, проливає світло на існуючу життєву ситуацію клієнта, здійснює коригувальний вплив на нього, надаючи чимало альтернативних варіантів [37; 74].

Капелан повинен вміло втручатись в процеси особистісного розвитку людини задля корекції відхилень, впливу на особистість клієнта, його оточення та життєдіяльність [36; 74]. Психокорекція передбачає зміну світогляду людини, усвідомлення власних проблем, що потребують корекційного впливу. Капелан мусить вміло зкоригувати існуючі відхилення психічного розвитку на основі створення оптимальних умов розвитку особистості клієнта, профілактики негативних тенденцій такого розвитку.

Взаємодія капелана з військовослужбовцями-учасниками бойових дій вимагає опанування та вміле застосування низки психотерапевтичних методів, серед яких вирізняються сугестивна психотерапія, когнітивна психотерапія, раціональна психотерапія, особистісно-орієнтована терапія, гештальт-терапія. Психотерапевтична діяльність сприяє налагодженню взаємин людей зі схожими проблемами, дає можливість спостерігати за клієнтом, коригувати емоції та поведінкові прояви за необхідності.

Емоційного впливу психіка комбатанта зазнаватиме через посередництво сугестивної терапії – навіювання в стані гіпнотичного сну / неспанья. Такий метод застосовується при локалізації тривожних станів, погіршення сну, емоційної напруги комбатантів [43].

Розуміння проблем, їх детермінант, наслідків та шляхів подолання відбуватиметься завдяки застосуванню когнітивної терапії. Остання спрямована на подолання негативних проявів і соціальних фобій, депресій, тривоги, obsesивно-компульсивних розладів тощо.

Раціональна психотерапія, що базується на переконаннях з використанням фактів, формує правильні висновки, змінює ставлення комбатанта до власної проблеми. Для посилення ефекту дії терапії до роботи долучаються авторитетні військові командири та побратими [37; 43].

Гештальт-терапія – дієвий психотерапевтичний інструмент, головним вектором якого є соціально-психологічна реабілітація клієнта. Проводиться робота з почуттями, тілесними проявами, спогадами та снами. Під час гештальт-терапії зароджуються різні почуття, робота над якими пришвидшує вирішення існуючих проблем [9; 10].

Крім того, капелан повинен озброїтись різними формами просвітницької діяльності (інформаційні буклети, плакати, пам'ятки, бесіди, виступи, лекції, публіцистичні статті) з метою підвищення психологічної компетентності людей, їх психологічної культури. Психологічна просвіта у військових формуваннях може бути спрямована на ознайомлення військових командирів із закономірностями та умовами сприятливої соціалізації військовослужбовців-учасників бойових дій. Через просвітницьку роботу популяризуються новітні психологічні дослідження, формуються потреби в подібних знаннях та баченні використовувати їх в роботі з підлеглими та колегами. Не варто забувати про психопрофілактичну роботу, яка тісно пов'язана з просвітницькою, адже вона покликана запобігати можливим психологічним порушенням. Психологічна профілактика спрямована на попередження негативних формувань в розвитку людини, створення сприятливих психологічних умов для розвитку особи [53; 60].

З-поміж проблем, що стоять на заваді повноцінного життя комбатантів, вирізняються житлово-побутові негаразди, низький рівень забезпечення санаторно-курортним лікуванням. Така умова вимагає від капеланів знань соціальної роботи як професійного виду діяльності, головне призначення якої полягає в забезпеченні гідних умов життєдіяльності клієнта, активізації його потенційних можливостей в певних життєвих ситуаціях [69]. Соціальна

робота з військовослужбовцями-учасниками бойових дій реалізується з метою подолання ними соціальних та особистісних проблем. Капелани повинні здійснювати консультування комбатантів та членів їх сімей, сприяти в наданні різносторонньої допомоги (оцінка потреб для надання подальшої допомоги, консультації щодо оформлення статусу ветерана, оформлення матеріальної допомоги, допомоги в лікуванні / реабілітації, наданні пільг, соціально-медичних послуг тощо) [67].

Соціальна робота капелана базуватиметься на принципах відкритості, адресності, індивідуального підходу з дотриманням прав людини, доступності, гуманності, законності та конфіденційності [64; 68]. Варто зазначити, що отримання послуг особою не залежить від віку, національності, релігійної належності, соціального статусу. Принцип поєднання допомоги із самопоміччю реалізовуватиметься капеланом через пошук позитивного потенціалу комбатанта задля виходу із СЖО. Під час соціальної роботи беруться до уваги інтелектуальні та фізіологічні особливості військовика, створюються умови для його самоактуалізації (принцип диференціації та індивідуалізації). Робота спрямована на адаптацію особи через її залучення до суспільної праці; створюються гідні умови для суспільної інтеграції учасника бойових дій, чим забезпечується реалізація принципів адаптації та інтеграції. Принцип комплексного підходу передбачає використання низки методів та прийомів для подолання існуючих проблем клієнта. Також капелан у своїй роботі дотримуватиметься принципу етичності, поваги до комбатанта, безоплатності [71].

Військовий капелан повинен розуміти сутність (спрямованість) роботи структурних підрозділів системи соціальних служб (див. табл. 2.1.) задля вчасної переадресації військовослужбовців-учасників бойових дій, подальшою їх реабілітацією та ресоціалізацією.

Таблиця 2.1. Структурні елементи системи соціальних служб

Структурні елементи системи соціальних служб	Зміст їх діяльності
Територіальний центр обслуговування пенсіонерів та одиноких громадян	Соціально-побутова реабілітація, медико-соціальна реабілітація, грошова та натуральна адресна допомога; обслуговування осіб з проблемами зору, слуху та рухової активності.
Будинок-інтернат	Соціально-побутова та медична допомога, зокрема, забезпечення харчуванням, житлом, одягом, лікувально-профілактичними заходами, протезами, засобами пересування.
Центр професійної реабілітації інвалідів	Проведення заходів реабілітаційного спрямування, навчання / перенавчання з метою підготовки осіб з обмеженими можливостями до професійної діяльності.
Центр соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі	Заходи, спрямовані на відновлення суспільно-корисних зв'язків клієнта, попередження формування негативних явищ і процесів в їх середовищі.
Центр соціальних служб	Соціальний супровід осіб, які опинились у СЖО; допомога особам, які опинились у кризовій ситуації з причин сімейного насильства, стихійного лиха тощо.
Центр соціально-психологічної допомоги	Забезпечення соціально-психологічними, соціально-побутовими, соціально-педагогічними, соціально-медичними, соціально-економічними послугами осіб, які потрапили у СЖО.

Володіння зазначеною інформацією щодо функцій закладів та установ соціального спрямування сприятиме швидкому та ефективному вирішенню соціальних проблем військовиків. Капелани повинні володіти професійними знаннями задля чіткого розуміння змісту й завдань соціальної роботи, вміло застосовувати в роботі технологічні знання щодо методів, форм та прийомів соціальної роботи з метою врегулювання соціальних проблем.

Капелан зобов'язаний розуміти загальні характеристики системи законодавства [50] як цілісної сукупності всіх підпорядкованих певним чином нормативно-правових актів. В роботі фахівець мусить керуватись нормами конституційного права України, що визначають правовий статус комабатантів. Необхідно дотримуватись конституції України, адже в ній містяться нормативні акти, що захищають особисті та політичні права військовиків [47].

Капелан повинен у своїй діяльності оперувати законодавчими актами, спрямованими на захист та підтримку військовослужбовців-учасників бойових дій, зокрема, Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (20.12.1991 року № 2011-XII зі змінами та доповненнями), «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (22.10.1993 року № 3551-XII зі змінами та доповненнями), «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» (24.03.1998 року № 203/98-ВР зі змінами та доповненнями), «Про житлово-комунальні послуги» (09.07.2003 року № 1058-II зі змінами та доповненнями), Постанова Кабміну «Про встановлення державних соціальних стандартів у сфері житлово-комунального обслуговування» (06.08.2014 року № 409) тощо [24; 25; 44; 55].

Знання нормативно-правових актів, їх поглиблене опрацювання допомагатиме капеланам у визначенні щодо взаємодії з відповідним

закладом чи установою соціального спрямування, вчасної перадресації військовика задля подолання або превенції потрапляння у важку ситуацію.

Капелани повинні пропагувати здоровий спосіб життя, зокрема, психогігієнічні основи особистої гігієни комбатанта. З огляду психогігієни як складової профілактичної медицини існує можливість виявлення певних змін психічного здоров'я клієнта, запобігання виникненню психічних розладів / захворювань шляхом виявлення провідних характеристик психічного стану військовика. Капелан повинен систематично наголошувати на відмові від шкідливих звичок (тютюнопаління, вживання алкоголю) як головній передумові повноцінного здоров'я особи. Військовий капелан повинен володіти інформацією щодо руйнаційного впливу нікотину (збільшення кров'яного тиску, частоти серцевих скорочень; шкідливість для головного і спинного мозку, зменшення тону м'язів, збудження мозку, імпотенція, спазм судин, судоми, посилення перильстатички кишок) та алкоголю на людину (враження центральної нервової системи, печінки, травного каналу, нирок, серця, судин; посилення гіпоксії, спотворення дії ліків, порушення процесів обміну речовин, зниження працездатності та інтелекту, що призводить до деградації особистості) [48].

Капелани мають розуміти сутність першої медичної допомоги, яка полягає в припиненні подальшого впливу травмуючих факторів. Вони повинні володіти спектром медичних знань щодо проведення перших необхідних заходів і забезпечення оперативного транспортування пацієнта до лікувальної установи. Необхідно розуміти наступне:

- потерпілого потрібно винести з місця події;
- зупинити кровотечу, обробити ушкоджені частини тіла;
- іммобілізувати переломи, запобігти травматичному шоку;
- забезпечити транспортування комбатанта до лікарні.

У своїй роботі капелан буде дотримуватись наступного:

- діяти обдуманно, рішуче та спокійно;

- оцінивши обстановку, запобігти дії ушкоджувальних моментів;
- оперативно та об'єктивно оцінити стан потерпілого;
- оглянувши потерпілого, визначити спосіб та алгоритм надання першої медичної допомоги;
- враховуючи обставини, встановити необхідні заходи щодо потерпілого;
- організувати транспортування комбатанта до лікарні.

Капелан повинен вміло виявляти ознаки життя (наявність серцебиття, пульсу на артеріях, дихання, реакції зіниць на світло) та смерті потерпілого (помутніння та висихання рогівки ока, наявність симптому «котяче око», охолодження тіла, трупні плями, трупне задубіння). У першому випадку необхідне негайне втручання та проведення заходів оживлення, в другому – допомога втрачає сенс [49; 50]. Капелан, завдячуючи окресленому масиву знань, надасть кваліфіковану допомогу, чим збільшить шанси потерпілого вижити.

2.4. Науково-практичні рекомендації щодо оптимізації професійної діяльності капеланів

Капелани зобов'язані знати про наслідки важких умов військової служби, розуміти загрозливі фактори, що викликають певні порушення психо-емоційного та фізичного характеру. Причиною цього слугують опосередковані переживання комбатантів щодо смерті та поранень товаришів, психологічна напруга учасників бойових дій, що підтримується постійними негативними очікуваннями; психічна депривація учасника бойових дій, викликана неможливістю довгий час задовольняти важливі життєві потреби; психічний стан фрустрації, що виникає при невідповідності реальній дійсності очікуванням людини. Наслідки професійної діяльності військовиків-учасників бойових дій наступні: притуплення емоцій, депресія,

перебільшене реагування, надмірна пильність, порушення пам'яті та концентрація уваги, адиктивна поведінка, непрохані спогади.

Комбатанти зауважують на проблемі фінансового забезпечення. До переліку соціальних проблем входить санаторно-курортне лікування УБД. З-поміж низки проблем вирізняється проблема житлового забезпечення, покращення умов проживання учасників бойових дій та членів їх сімей. Такий стан речей вмінь та навиків ведення соціальної роботи, розуміння змісту та напрямів діяльності закладів та установ, що складають систему соціальних служб, з метою взаємодії або можливої переадресації комбатанта.

Капелан повинен вміло співпрацювати з військовим керівництвом, надаючи йому правильні поради щодо взаємодії з підлеглими, що має будуватись на внутрішньому спокої, рішучості, ввічливості, доброзичливості, врівноваженості, розсудливості та послідовності поведінки. Керівник не повинен орієнтуватись на власні інтереси та прагнення до авторитарності. Капелан-психолог повинен вчасно звертати увагу командирів на надмірно збудливих осіб, замкнених, конфліктних, сором'язливих осіб, надмірно хвалькуватих, зарозумілих; тих, хто став об'єктом знущання з метою попередження психологічної напруги у військовому середовищі.

Вище зазначена інформація вказує на потребу створення інституції задля професійної підготовки, підвищення кваліфікації фахівців, дотичних до розв'язання проблем досліджуваної категорії осіб.

Ми пропонуємо створити Інститут капеланства (далі – Інститут), що діятиме відповідно до норм чинного законодавства України (ЗУ «Про освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту», інші нормативні акти). Інститут надаватиме освітні послуги громадянам України (випускникам духовних семінарій, що обрали капеланство як майбутню професійну діяльність); здійснюватиме підготовку та атестацію науково-педагогічних кадрів, проводитиме інноваційну, науково-дослідну діяльність; надаватиме інші освітні послуги, передбачені чинним законодавством

України (у випадку створення мережі інших спеціальностей); здійснюватиме міжнародне співробітництво.

Інститут ставить перед собою наступні цілі:

- впровадження освітньої діяльності, що надає можливість особам освіти відповідного ступеня та спрямування;
- впровадження наукової діяльності задля оптимізації навчального процесу, удосконалення освітньо-професійних програм, підготовки високо кваліфікованих спеціалістів;
- сприяння повноцінній соціалізації учасників освітнього процесу через посередництво патріотичного виховання, формування в осіб соціальної відповідальності та активності;
- створення гідних умов реалізації вмінь та навичок студентів.

Інститут капеланства надаватиме освітні послуги громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, готуватиме капеланів другого (магістерського) освітньо-кваліфікаційного рівня, різних ступенів (військова та суспільна галузь). Передбачається підготовка науково-педагогічних працівників, проведення атестаційних заходів з метою визначення кваліфікаційного рівня працівників та допуску до подальшої роботи. Освітній заклад здійснюватиме роботу за наступними напрямками: методичний, видавничий, культурно-освітній, фінансово-господарський.

Задля отримання інформації щодо нормативно-правового забезпечення, принципів, форм роботи капеланів з військовослужбовцями-учаниками бойових дій та членами їх сімей, правильної імплементації здобутого, пропонується активне міжнародне співробітництво.

Фахівців військової та соціальної галузей передаватимуть теоретичні знання та формуватимуть практичні навички, опираючись на науково-технічні знання, інноваційні наукові розробки.

Інститут складатимуть структурні підрозділи (кафедри), що створюватимуться згідно чинного законодавства, з дотриманням головного

спрямування діяльності; керуватимуться в роботі окремими положеннями, розробленими і затвердженими Вченою радою навчального закладу. Інститут у своїй діяльності керується принципом самоврядування, поєднання колегіальних та єдиноначальних засад. Заклад розмежовуватиме права, повноваження та відповідальність МОН України, його органів управління та структурних підрозділів.

Інститут реалізовуватиме розроблені освітньо-професійні програми в межах ліцензованих спеціальностей, самостійно формуватиме освітній процес; обиратиме типи підготовки капеланів за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, передбачених Міжнародною стандартною класифікацією освіти; запроваджуватиме систему рейтингового оцінювання освітніх та науково-дослідних здобутків учасників освітнього процесу.

Інститут матиме право утворювати заклади середньої освіти за попереднім погодженням органів місцевого самоврядування, засновувати заклади професійної передвищої освіти; формувати, реорганізовувати та призупиняти діяльність власних структурних елементів.

Інститут капеланства забезпечуватиме реалізацію взаємодії з іншими освітніми закладами, науковими установами, фізичними та юридичними особами на підставі договорів про співпрацю. Освітній заклад повинен сприяти розташуванню його навчальних та науково-дослідних підрозділів в закладах, установах та організаціях соціального спрямування, основних військових одиницях в ЗСУ.

Задля оптимізації освітнього процесу керівництво закладу звертатиметься за необхідності до органів управління освітою з ініціативою щодо змін / розроблення нових нормативно-правових актів у сфері вищої освіти, розроблятиме подібні проекти.

Оскільки капеланство як інституція переживає власне, подекуди проблемне, становлення, заклад зобов'язаний налагодити та підтримуватиме активне міжнародне співробітництво на основі укладених договорів про

співпрацю, встановлювати партнерські зв'язки з іноземними державами, фондами, організаціями в межах чинного законодавства. Така взаємодія надасть можливість звернути увагу на позитивні сторони європейського капелана, сприятиме виявленню та локалізації проблемних аспектів у професійній діяльності вітчизняних військових капеланів.

Інститут братиме участь у конкурсах на отримання грантів міжнародних фондів, неурядових організацій для реалізації освітніх та науково-дослідних програм. Заклад прийматиме участь у міжнародних організаціях, входить до складу міжнародних асоціацій та об'єднань, налагоджуватиме партнерські зносини з зарубіжними інституціями, створюватиме з ними спільні науково-дослідні центри, лабораторії, реалізовуватиме спільну видавничу роботу щодо підручників та монографій. Заклад матиме право на залучення інвестицій, спонсорських коштів для покращення матеріально-технічної бази.

Згадувані лабораторії, комплекси, парки та науково-дослідні центри повинні функціонувати й на базі освітнього закладу. В якості останнього ми пропонуємо створити структурну одиницю, яка б здійснювала комплексну реабілітацію комбатантів і слугувала базою практики для майбутніх фахівців.

Вказаний структурний елемент здійснюватиме реабілітаційні та супровідні заходи комбатанта та членам їх сімей через посередництво соціально-педагогічної, соціально-психологічної, соціально-медичної та соціально-правової складових. Капелани матимуть змогу під керівництвом фахівців застосовувати теоретичні знання в площині діагностичної роботи, психокорекційної роботи з подоланням ПТСР, консультаційної діяльності. Спеціаліст медичної галузі навчатиме студентів оперативному визначенню проблем, пов'язаних з пошкодженням внутрішніх органів та тканин. Фахівці з фізичної реабілітації та ерготерапії допомагатимуть студентам засвоїти знання зі спеціальних фізичних вправ та процедур з метою відновлення пацієнта. Студентам надаватиметься можливість проведення інформаційних

заходів теологічного спрямування, що покликані розвивати та виховувати дітей, які очікуватимуть своїх батьків в ігрових кімнатах. Фахівці з права висвітлюватимуть сутність нормативно-правових актів, використання яких допомагатиме сім'ям військовослужбовців-учасників бойових дій попереджати потрапляння у СЖО або сприятиме їх подоланню. Така структура створить сприятливі умови для підвищення кваліфікаційного рівня капеланів, інтеграції теоретичних знань у прикладну діяльність.

Інститут керуватиметься у своїй діяльності Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність», іншими законодавчими актами. Внутрішня система забезпечення якості вищої освіти закладу запобігатиме порушенням норм академічної доброчесності учасниками освітнього процесу.

Ефективність роботи науково-педагогічних працівників підкріплюватиметься правом на академічну свободу, що реалізується в інтересах особи та громадянського суспільства; академічну мобільність, що сприятиме професійній діяльності, захисту професійних інтересів; вибір методів та засобів навчання задля покращення якості освітнього процесу; участь в системі управління закладом; можливість безоплатного доступу до інформаційних ресурсів, науково-навчальних послуг; доступ до усіх структурних підрозділів, що сприятимуть покращенню роботи; стажування та підвищення кваліфікації.

Однією з головних умов якісного навчання студентів є викладання науково-педагогічними працівниками на високому науково-теоретичному та методичному рівнях, передбачених освітньо-кваліфікаційною програмою дисциплін; здійснення наукової діяльності, систематичне підвищення педагогічної майстерності, професійного рівня; дотримання морально-етичних норм, властивих українському суспільству.

Інститут зобов'язаний забезпечити недоторканість студентів щодо вибору форм навчання під час вступу до закладу; створити гідні та безпечні умови навчання та побуту; забезпечити можливість безоплатного користування бібліотечним фондом, навчально-науковою базою закладу.

Професійне становлення та розвиток студентів повинні передбачати можливість їх участі у конференціях, конкурсах студентських робіт, виставках, заходах з науково-освітньої, мистецької, спортивної та громадської діяльності. Студенти матимуть змогу обговорювати та приймати рішення щодо оптимізації навчального процесу, організації побуту, оздоровлення та дозвілля. Студентська праця супроводжуватиметься заохочувальними (матеріальними / нематеріальними) засобами, студенти будуть захищені від фізичного, психічного насильства, експлуатації тощо.

Особи, які навчаються в Інституті, повинні дотримуватись вимог чинного законодавства, правил внутрішнього трудового розпорядку навчального закладу. Студенти не повинні порушувати правила безпеки, передбачені відповідними інструкціями, зобов'язані дотримуватись правил академічної доброчесності.

Студентське самоврядування – невід'ємна складова громадянського самоврядування Інституту, що об'єднує всіх студентів закладу. В такий спосіб студенти отримують можливість вирішувати питання, що стосуються навчання, побуту; отримують захист власних прав та інтересів; мають змогу приймати участь в управлінні освітнім закладом. Студентське самоврядування здійснюється шляхом безпосередньої участі членів або через органи студентського самоврядування. У своїй роботі студентське самоврядування діятиме за наступними принципами:

- відкритість;
- рівність прав студентів на участь у студентському самоврядуванні;
- добровільність;
- колегіальність;

- незаангажованість політичними силами / партіями.

Керуючись статутом Інституту та Законами України «Про вищу освіту», органи місцевого самоврядування приймають участь в управлінні Інститутом, захищають права та свободи студентства закладу; розпоряджаються коштами та майном, що перебуває на балансі органу студентського самоврядування та мають право на проведення акцій протесту за необхідності.

Висновки до розділу

У Розділі II висвітлено спільну роботу з фахівцями Хмельницького міського Центру соціальних служб, спрямовану на встановлення соціально-психологічних проблем у військовослужбовців-учасників бойових дій шляхом діагностичної роботи, зміст якої полягав у розкритті детермінант зародження негативних явищ та процесів у військовиків, здійсненні наголосу на володінні військовими капеланами необхідними знаннями задля превенції або локалізації проблем. В дослідженні окреслено інструментарій, що сприяв отриманню необхідної інформації.

Окремим питанням у практичній роботі мультидисциплінарної команди фахівців соціальної сфери стала робота командира, від дій якого залежить психо-емоційне та фізичне здоров'я військовослужбовців. На капеланів покладається завдання, що передбачає контролювання дій командира, дотримання ним головних правил (вимогливість, принциповість, турбота про особовий склад) при взаємодії з підлеглими.

Прикладна частина наукового дослідження містить опис структури та напрямів діяльності Громадської організації «Окремий Подільський козацько-десантний екологічний осередок», в центрі уваги якого часто перебували питання, пов'язані з ефективністю функціонування військових капеланів. До обговорення заявленої проблеми було долучено представників

низки громадських організацій («Хмельницька міська спілка інвалідів війни та учасників антитерористичної операції», «Хмельницька міська спілка ветеранів Афганістану, учасників АТО та ветеранів»), священнослужителів різних парафій, виступи яких містили корисні поради щодо роботи військових капеланів.

П. 2.3. висвітлює складові професійної діяльності військових капеланів – психологічна профілактика, просвіта, соціально-психологічна діагностика, психологічне консультування, корекційно-розвивальна діяльність; соціальна, правова та медична робота. Окреслений спектр знань в діяльності військового капелана попереджатиме потрапляння військовиків у складні життєві обставини, допомагатиме при локалізації негативних явищ та процесів у військовому середовищі.

Наш доробок містить науково-практичні рекомендації щодо покращення професійних вмінь та навиків капеланів. В якості рекомендацій нами було запропоновано створення Інституту капеланства, що діятиме відповідно до норм чинного законодавства, надаватиме освітні послуги випускникам духовних семінарій, які обрали професію капелана. Такий заклад залучатиме до роботи фахівців соціальної та військової сфер, які передаватимуть теоретичні знання та формуватимуть практичні здібності, опираючись на інноваційні наукові розробки та науково-технічні знання.

Науково-практичні працівники Інституту реалізовуватимуть розроблені освітньо-професійні програми, формуватимуть освітній процес, готуватимуть майбутніх капеланів за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра. Передбачено функціонування лабораторій, наукових парків, комплексів, науково-дослідних центрів на базі освітнього закладу, що сприятимуть засвоєнню спектру знань соціально-психологічного, педагогічного, медичного, правового та військового спрямування.

ВИСНОВКИ

Актуальність нашого наукового дослідження зумовлена відсутністю достатнього кваліфікаційного рівня військових капеланів в роботі з військовослужбовцями, військовослужбовцями-учасниками бойових дій, членами їх сімей. Як було зауважено у вступній частині роботи, кількість військовиків в лавах ЗСУ зростає, а разом з цим зросло число осіб, які потребують соціального супроводу та допомоги компетентних фахівців.

Одним з перших, хто контактує з вояками, є військовий капелан. Від його знань та вмінь нерідко залежатиме якість подальшого життя військовослужбовців. Капелан, володіючи спектром спеціальних знань з психології, соціальної роботи, права, медицини, здатен локалізувати або попередити проблему комбатанта.

Здійснюючи історичний екскурс проблеми капеланства в лавах Збройних сил, ми підкреслили вийнятковість питання через опис його багато вікового формування, трансформаційних процесів тощо. Аналіз наукової літератури надав нам можливість почерпнути досвід роботи інституту капеланства в багатьох іноземних державах та Україні. Ми звернули увагу на вагомість окресленого питання, адже до професійного рівня військового капелана висуваються високі вимоги (освіта, практичний досвід роботи).

Наше наукове дослідження містить теоретичну та практичну складові, де в першій розкрито історичні етапи формування інституту капеланства в різних країнах світу, висвітлено особливості функціонування кожного з них. Теоретична складова (п. 1.2.) містить інформацію щодо нормативно-правової бази, що покликана регламентувати діяльність військових капеланів, окреслює їх статус. Ми звернули увагу на вимоги до професійної діяльності капеланів, напрямки їх роботи, де спільним знаменником є підтримка бойового духу військових, забезпечення гарного морально-психологічного стану військовиків та членів їх сімей.

У кваліфікаційній роботі ми торкнулись суспільно важливого питання – гендерного паритету. Розкрито сутність плеяди нормативно-правових актів, головним завданням яких є подолання стереотипів щодо соціальної ролі жінки, забезпечення рівноправ'я жінок та чоловіків. Статистичні дані щодо жінок-військовослужбовців ствердно вказують на позитивні зміни в площині гендерного паритету (з 2014 року кількість жінок в лавах ЗСУ зросла в 7 разів), чого поки не можна сказати про жінок-капеланів (на відміну від країн-учасниць НАТО в Україні набагато менше військових капеланок). Попри незначні здобутки в даному напрямку, Україна демонструє невпинне бажання захищати європейські цінності, дотримуючись міжнародних норм та стандартів.

Прикладна частина роботи містить опис соціально-психологічного інструментарію, який використано в якості діагностичного. Виявлено чимало проблемних аспектів в житті військовослужбовців-учасників бойових дій, що стоять на заваді їх задовільного соціально-психологічного та фізичного здоров'я. Висвітлення проблем комбатантів та членів їх сімей дало змогу наголосити на необхідності оптимізації професійної діяльності капеланів шляхом підвищення їх компетентнісного рівня.

У дискусіях та виступах окремих на зустрічі, організованій ГО «Окремий Подільський козацько-десантний екологічний осередок», неодноразово наголошувалось на нагальній потребі формування спеціального освітнього простору. Військові капелани потребують спеціальних знань з соціальної роботи, психології, педагогіки, медицини, права та військової справи як необхідної передумови попередження негативних формувань в середовищі військовослужбовців.

Новизною нашого наукового дослідження є пропозиція щодо створення Інституту капеланства – освітнього закладу, що діятиме згідно чинного законодавства і надаватиме потрібні знання майбутнім військовим капеланам. Прикладна складова роботи містить ідею функціонування

наукових парків, лабораторій, комплексів та науково-дослідних центрів на базі Інституту, що сприятиме засвоєнню теоретичних знань, формування відповідних компетентностей у студентів.

Головним завданням наших наукових розвідок стало виокремлення професійної діяльності капеланів як головної передумови успішного життя комбатантів, членів їх сімей. Інститут капеланства – вагома складова функціонування Збройних сил України, адже спрямовує свої зусилля на забезпечення морально-психологічної стійкості військовослужбовців, піднесення їх бойового духу, що сприятиме підвищенню ефективності професійної діяльності військовиків, а отже, наближенню перемоги української держави.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Ананін В. А. Філософсько-соціологічні проблеми миру, війни та армії. Київ, 1996. 112 с.
2. Бійці хочуть елементарної вдячності за службу: історія служіння першої української жінки-капелана у складі ЗСУ. URL: <https://kp.ua/ua/life/a671878-bijtsi-khochut-elementarnej-vdjachnosti-za-sluzhbu-istorija-sluzhinnja-pershoji-ukrajinskoji-zhinki-kapelana-u-skladi-zsu> (дата звернення: 27.09.2023).
3. Ващук М. М. Теоретико-правові аспекти утвердження інституту капеланства: до постановки проблеми // Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 14. Т. 2. С. 5-8.
4. Владиченко Л. Досвід впровадження військового капеланства у Збройні сили України. URL: https://risu.ua/dosvid-vprovadzhennya-vijskovogo-kapelanstva-uzbrojni-sili-ukrajini_n81624 (дата звернення 12.07.2023)
5. Ворощук О. М. Періодизація становлення інституту військового духовенства (капеланської служби) збройних сил України у 1991–2017 роках та рекомендації щодо використання досвіду задоволення релігійних потреб військовослужбовців збройних сил України у сучасних умовах // The scientific heritage. Budapest, Hungary, 2021. No 79. С. 64–70.
6. Вторгненню Росії в Україну протистоять 700 тисяч українських військових – Зеленський URL: <https://mil.in.ua/uk/news/vtorgnennyu-rosiyi-v-ukrayinu-protystoyat-700-tysyach-ukrayinskyh-vijskovyh-zelenskyj/> (дата звернення 12.08.2023)
7. Гендерна політика. URL: <https://dduvs.in.ua/ngp/> (дата звернення: 22.09.2023).
8. Гендерні аспекти державної служби. – За загальною редакцією Богдана Кравченка. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – 335с.

9. Гештальт-терапія: що це за метод та кому треба «закрити гештальт». URL: <https://health.fakty.com.ua/ua/psykholohiia/geshtalt-terapiya-shho-cze-za-metod-ta-komu-treba-zakryty-geshtalt/> (дата звернення: 26.08.2023).
10. Гештальт-терапія. URL: <https://sens.lviv.ua/geshtalt-terapiya/> (дата звернення: 26.08.2023).
11. Г. Муляр. Проблеми питання соціального захисту учасників антитерористичної операції. Актуальні проблеми соціально-правового статусу осіб, постраждалих під час проведення АТО. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції. С. 55–59. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/tezy_konf_19042017.pdf (дата звернення: 07.08.2023).
12. Департамент військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ БО «Фундація Архистратига Михаїла» URL: <https://www.kapelanstvo.ugcc.ua/> (дата звернення: 01.09.2023).
13. Дослідження поширеності насильства щодо дівчат та жінок в Україні / Велосович І. та ін. Київ, 2015. 60 с.
14. Дробко Е. Державне регулювання у сфері забезпечення душпастирської опіки військовослужбовців Збройних сил України та створення інституту військового капеланства // Демократичне врядування : електрон. наук. фах. видання / Львів. регіон. ін-т держ. управління НАДУ при Президентові України. 2014. Вип. 14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_19
15. Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що стосується скасування смертної кари. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_187#Text (дата звернення: 27.07.2023).
16. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ, 2012. 535 с.
17. Єдина жінка-капелан з Одещини стала військовим медиком та взяла до рук зброю. URL: <https://yug.today/yedyna-zhinka-kapelan-z-odeshchyny-stala-viyskovym-medikom-ta-vziala-do-ruk-zbroiu/> (дата звернення: 29.09.2023).

18. Жінка-капелан на війні – неймовірна історія багатодітної матері із позивним «Американка». URL: <https://kanaldim.tv/zhinka-kapelan-na-vijni-nejmovirna-istoriya-bagatoditnoyi-materi-iz-pozyvnyy-amerykanka/> (дата звернення: 29.09.2023).
19. Жінки в Збройних силах України. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 29.09.2023).
20. Закон України від 30.11.2021 № 1915-IX «Про Службу військового капеланства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#n53> (дата звернення: 25.08.2023).
21. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 26.09.2023).
22. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 23.09.2023).
23. Закон України «Про Службу військового капеланства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> (дата звернення: 25.08.2023).
24. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 25.07.2023).
25. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» / Відом. Верхов. Ради України. 1993. № 45, ст. 425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 25.07.2023).
26. Ігнатченко І. Г. Адміністративно-процедурні аспекти служби військового капеланства в Україні: проблеми та перспективи. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/3264/3279> (дата звернення: 20.08.2023).

27. Ігнатченко І. Г. Теоретико-історичні засади впровадження служби військового капеланства в адміністративному праві в Україні. Науковий журнал «Право і суспільство», 2022. № 6. С. 164–170.
28. Історія капеланки-добровольця Лори Когут. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/genderni-pitannya-u-sferi-bezpeki/istoriya-kapelanki-dobrovolczya-lori-kogut.html> (дата звернення: 29.09.2023).
29. Історія капеланства. Із зони бойових дій отець Дмитрій Присяжний. URL: <http://radiomaria.org.ua/istoriya-kapelanstva.-iz-zoni-boiovih-dii-otec-dmitrii-prisyajni.-11889> (дата звернення: 08.09.2023).
30. Камінська Н. В., Чернявський С. С., Перунова О. С. Законодавче регулювання та міжнародні стандарти гендерної рівності: лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 23 с.
31. Каплій О.В. Конституційно-правовий статус військових капеланів в Україні. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/264462/260631> (дата звернення: 17.09.2023).
32. Конфесійна структура населення України і створення православної церкви України: травень 2019 р. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=862&page=1&t=9> (дата звернення: 12/09/2023).
33. Корольов С. С. До питання соціальних проблем військовослужбовців на сучасному етапі переходу Збройних Сил України на контрактну основу. Труди академії. Вип. 63, 2005. С. 89–94.
34. Кохан В.Г., Потапчук Є.М. Психічне здоров'я військовослужбовця: Навчальний посібник. Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2005. 168 с.
35. Коханчук Р. Історія (2004) // Департамент військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ. URL: <https://www.kapelanstvo.ugcc.ua/istoriya/> (дата звернення: 12.08.2023).

36. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції. Навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми, 2020. 304 с.
37. Кулешова О. В., Томаржевська І. В. Теоретичні основи практичної психології : навч. посібник. Хмельницький : ХНУ, 2012. 235 с.
38. Л. О. Смоляр. Київське товариство оборони жінок: історія становлення та діяльності (1905-1916 рр.). Український історичний журнал, 1998. Вип. 3. С. 92–100.
39. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи : Навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. К. : МАУП, 2003. 168 с.
40. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : Навчальний посібник. Київ : ІПК ДСЗУ, 2007. 341 с.
41. Любіна Л. А., Борисюк А. С., Радчук В. М. Психодіагностика : навч. посіб. Чернівці, 2018. 276 с.
42. Максименко С. Д., Олексієнко Б. М. Морально-психологічне забезпечення службової діяльності Прикордонних військ України: Підручник. Хмельницький: Видавництво НАПВУ, 2001. 448 с.
43. Манілов І. Ф. Психотерапевтична конфронтаційна сугестія : базові положення. Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія і психотерапія : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2015. С. 170–185.
44. Надія Корзун. Пільги для військовослужбовців та їхніх сімей. Урядовий кур'єр, 2010. №9. С.7.
45. Насильство щодо дітей в Україні. Всеукраїнське опитування громадської думки / за заг. ред. С. Павлишин. Київ, 2015. 132 с.
46. Оксана Рибак. Перші жіночі організації у Східній Галичині і Північній Буковині. URL: <https://uk.m.wikisource.org/> (дата звернення: 24.09.2023).
47. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін : Навч. посіб / Філонов О. В. та ін. Київ, 2008. 215 с.

48. Основи екології та профілактична медицина : підручник / Ластков Д. О. та ін. Київ, 2017. 472 с.
49. Основи медичних знань та долікарської допомоги: підручник для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації / за ред. В. С. Грушка. Львів, 2019. 590 с.
50. Основи медичних знань та долікарської допомоги: підручник для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації / за ред. Я. І. Федонюка, В. С. Грушка, 2012. Тернопіл. 728 с.
51. Основи правознавства : Навчальний посібник / Барабаш Т. М. та ін. Київ, 2009. 408 с.
52. Основи практичної психології / за ред. С. Головка. Підручник. Київ : Либідь, 2003. 536 с.
53. Основи психопрофілактики. URL: https://pidru4niki.com/88756/psihologiya/osnovi_psihoprofilaktiki (дата звернення: 20.08.2023).
54. Підлісний А. Р. Про створення організації служби капеланів у Збройних Силах України. Військово-науковий вісник. Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. 2015. Вип. 23. С. 183–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2015_23_15 (дата звернення 15.07.2023).
55. Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних силах України: затверджено Наказом Міністерства оборони України від 14.12.2016 р. № 685. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#Text> (дата звернення:27.08.2023).
56. Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання державної цільової підтримки деякими категоріями громадян для здобуття професійно-технічної освіти» № 975 від 23 листопада 2016 року. Урядовий кур'єр. 2016. №244 С.10.
57. Потапчук Є.М. Військова психологія: Навчальний посібник. Хмельницький: Видавництво НАПВУ, 2003. 150 с.

58. Проект Закону України від 23.04.2019 № 10244 «Про військове капеланство». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH7WK00A> (дата звернення 27.07.2023).
59. Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі: розпорядження КМУ від 2 липня 2014 р. № 677-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/247489978> (дата звернення: 27.08.2023).
60. Психопрофілактика і її методи. URL: <http://weblib.pp.ua/192-psihoprofilaktika-metodyi-32031.html> (дата звернення: 20.08.2023).
61. Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі від 02.07.2014 № 677-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-%D1%80> (дата звернення: 27.07.2023).
62. Рабінович П. М. Коментар ст. 35 Конституції України. Конституція України. Науково-практичний коментар. Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2011. 1128 с.
63. Святий мартин Турський, єпископ. URL: <http://radiomaria.org.ua/istoriya-kapelanstva.-iz-zoni-boiovih-dii-otec-dmitrii-prisyajni.-11889> (дата звернення: 08.09.2023).
64. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
65. С. І. Здіорук. Служба військових капеланів у воєнній організації української держави: необхідність, можливості та перспективи. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-07/Kapelany-3aa20.pdf> (дата звернення: 07.07.2023).
66. Скуріхін С.М. Досвід функціонування та нормативно-правового забезпечення інституту військових капеланів в арміях зарубіжних країн. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/8.pdf (дата звернення: 20.08.2023).

67. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів : навчальний посібник / за ред. С. В. Мітіної. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 436 с.
68. Соціальна робота, її мета і завдання. Школа соціальної роботи імені професора Володимира Полтавця. URL: <https://ssw.ukma.edu.ua/node/6> (дата звернення: 14.07.2023).
69. Соціальна робота : Підручник / за ред. Н. Г. Ничкало. Тернопіль, 2010. 330 с.
70. Стебляк Д. М. Забезпечення свободи віросповідання солдатів і військових капеланів США. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право, 2019. Вип. 3 (43). С. 203–206.
71. Тюття Л. Т., іванова І. Б. соціальна робота : теорія і практика : Навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 574 с.
72. Харківське товариство взаємодопомоги трудящих жінок (1902-1919 рр.). URL: <https://periodicals.karazin.ua/uahistory/article/view/1391/1148> (дата звернення: 26.09.2023).
73. Хто такий капелан святий Мартин?. URL: <https://vto-orden.com.ua/catalog/award/hto-takij-pershij-kapelan-svyatij-martin> (дата звернення: 25.08.2023).
74. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція. Модульно-рейтинговий курс: Навчальний посібник. Київ, 2005. 656 с.
75. Щербакова І. М. Психодіагностика професійного самовизначення особистості: навчально-методичний посібник. Суми, 2012. 324 с.
76. Я.В. Кушнірчук. Душпастирська опіка збройних сил і проблема створення військового капеланства в Україні. URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/85538/5-Kushnirchuk.pdf?sequence=1> (дата звернення 13.08.2023)

77. Ярмусь С. Збройні Сили і феномен військового капеланства. Армія і духовність: свобода совісті та відродження. Матеріали міжнарод. науково-практичної конференції. Київ, 1995. С. 111–112.
78. Army Regulation 165–1 of June 23, 2015 “Army Chaplain Corps Activities”. URL: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/r165_1.pdf (дата звернення: 09.09.2023).
79. Bezemer M. A. Pastoral Care in the Dutch military Forces. Amsterdam : S. n., 1994. 18 p.
80. Department of Defense Directive № 1304.19 of June 11, 2004 “Appointment of Chaplains for the Military Departments”. URL: <https://biotech.law.lsu.edu/blaw/dodd/corres/pdf2/d130419p.pdf> (дата звернення: 17.09.2023).
81. Department of Defense Instruction № 1304.28 of June 11, 2004 “Guidance for the Appointment of Chaplains for the Military Departments”. URL: <https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodi/130428p.pdf?ver=2019-02-26-152326-953> (дата звернення: 11.09.2023).
82. Religious Freedom for Soldiers and Military Chaplains. February 7, 2006. P. 21. URL: <https://www.nae.org/wp-content/uploads/2016/08/Religious-Freedom-for-Soldiers-and-Military-Chaplains.pdf> (дата звернення: 04.09.2023).
83. The Unit Chaplain: Roles and Responsibilities. URL: <https://www.militaryonesource.mil/relationships/married-domestic-partner/the-unit-chaplain-roles-and-responsibilities/> (дата звернення: 07.09.2023).
84. U.S. Code: Title 10. “Armed Forces”. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/subtitle-B> (дата звернення: 09.09.2023).

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А

ОПИТУВАЛЬНИК ТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ

І. О. КОТЄНЬОВА

Призначений для оцінки вираженості симптомів постстресових порушень.

Реєстраційний бланк П.І.Б. (повністю) _____

Дата обстеження _____ Вік _____ Стать _____

Посада (підрозділ) _____

Спеціальність _____ Військове звання _____

Інструкція: Уважно читаючи кожне твердження, виберіть той варіант відповіді, який найбільше відповідає Вашому стану або поглядам у даний час. У кожній колонці на бланку відповідей під номером твердження обведіть цифру, що означає Вашу відповідь: 5 = «абсолютно вірно»; 4 = «скоріше вірно»; 3 = «частково вірно, почасти невірно»; 2 = «швидше невірно»; 1 = «абсолютно невірно»

Твердження	Ваші відповіді				
	5	4	3	2	1
1.Вранці я прокидаюся свіжим та відпочилим.	5	4	3	2	1
2.Я добре координую свої рухи.	5	4	3	2	1
3.Я відчуваю втому.	5	4	3	2	1
4.Мені необхідно докладати зусилля, щоб вникнути в те, про що говорять оточуючі.	5	4	3	2	1
5.Раптово у мене буває сильне серцебиття.	5	4	3	2	1
6.Я приймаю їжу машинально, не відчуваючи при цьому задоволення.	5	4	3	2	1
7.Світ, який мене оточує, здається нереальним.	5	4	3	2	1

Продовження додатку А

8.Я здригаюся від раптового шуму.	5	4	3	2	1
9.Я настільки живо згадую окремі події, що при цьому ніби знову переживаю їх.	5	4	3	2	1
10.Я абсолютно здоровий фізично.	5	4	3	2	1
11.Мені приносить задоволення знаходитися серед людей.	5	4	3	2	1
12.Часто я дію так, ніби мені загрожує небезпека.	5	4	3	2	1
13.Мене не можна звинуватити в тому, що я розсіяний.	5	4	3	2	1
14.Я часто бачу один і той же страшний сон.	5	4	3	2	1
15.Безумовно, я винуватий перед людьми.	5	4	3	2	1
16.Дурниці дратують мене.	5	4	3	2	1
17.Я намагаюся не дивитися телевизор, якщо показують хроніку драматичних подій.	5	4	3	2	1
18.Мені подобається моя робота.	5	4	3	2	1
19.Я пережив серйозну втрату.	5	4	3	2	1
20.Я добре висипаюся ночами.	5	4	3	2	1
21.Я ніколи не бачу страшних снів.	5	4	3	2	1
22.Іноді мені хочеться напиться.	5	4	3	2	1
23.Мої близькі сильно турбуються через мою роботу.	5	4	3	2	1
24.У мене буває відчуття, що час тече ніби уповільнено.	5	4	3	2	1
25.Іноді я звертаюся до лікаря тільки тому, що хочу трохи відпочити.	5	4	3	2	1
26.Багато речей втратили для мене інтерес.	5	4	3	2	1
27.Без жодного приводу я можу вийти із себе.	5	4	3	2	1
28.Мені слід було б дотримуватися дієти.	5	4	3	2	1
29.Я намагаюся уникати розмов на неприємні теми.	5	4	3	2	1
30.Буває, що я забуваю речі.	5	4	3	2	1

Продовження додатку А

31.Іноді мені здається, що навіть близькі люди не розуміють мене.	5	4	3	2	1
32.Мені необхідно краще контролювати емоції.	5	4	3	2	1
33.Минулі події підчас згадуються більш яскраво, ніж те, що відбувається зараз.	5	4	3	2	1
34.Мені іноді здається, що світ навколо мене втрачає фарби.	5	4	3	2	1
35.Я прокидаюся від раптового страху.	5	4	3	2	1
36.Мені доводиться докладати великих зусиль, щоб працювати в колишньому ритмі.	5	4	3	2	1
37.Часом я відчувають озноб.	5	4	3	2	1
38.Мені хочеться допомагати людям, які потрапили в біду.	5	4	3	2	1
39.Нещодавно мені довелося зіткнутися з дуже небезпечними обставинами.	5	4	3	2	1
40.Я відчуваю себе більш досвідченою людиною, ніж багато хто з моїх однолітків.	5	4	3	2	1
41.Мені важко заснути.	5	4	3	2	1
42.Я відчуваю самотність.	5	4	3	2	1
43.Мені буває важко згадувати те, що відбувалося зовсім недавно.	5	4	3	2	1
44.Я відчуваю, що стаю іншою людиною.	5	4	3	2	1
45.Часом мене радують найнезначніші речі.	5	4	3	2	1
46.Я відчуваю прилив сил.	5	4	3	2	1
47.Вранці я дуже важко прокидаюся.	5	4	3	2	1
48.Мої думки постійно повертаються до того, про що не хочеться думати.	5	4	3	2	1

Продовження додатку А

49.Я відчуваю сором.	5	4	3	2	1
50.Зазвичай, я не звертаюся до лікаря, навіть якщо відчуваю, що не зовсім здоровий.	5	4	3	2	1
51.Я настільки міцно сплю, що гучні звуки або яскраве світло не можуть мені перешкодити.	5	4	3	2	1
52.Мені кажуть, що я скрикую уві сні.	5	4	3	2	1
53.Я часто думаю про майбутнє.	5	4	3	2	1
54.Іноді я серджуся.	5	4	3	2	1
55.Я боюся, що можу накоїти щось всупереч своїм намірам.	5	4	3	2	1
56.Буває, що я забуваю те, що хотів сказати або зробити.	5	4	3	2	1
57.Останнім часом мій настрій погіршився.	5	4	3	2	1
58.Мені немає на кого покластися.	5	4	3	2	1
59.Хотілося б, щоб моя сім'я приділяла мені більше уваги.	5	4	3	2	1
60.Безумовно, я люблю ризикувати.	5	4	3	2	1
61.Мені подобається “чорний гумор”.	5	4	3	2	1
62.Я в усьому покладаюся на самого себе.	5	4	3	2	1
63.Я постійно відчуваю потребу що-небудь їсти, навіть не відчуваючи голоду.	5	4	3	2	1
64.Іноді мені здається, що я заплутався в житті.	5	4	3	2	1
65.Мені здається, що я не зумів зробити те, що від мене вимагалось.	5	4	3	2	1
66.Я відчуваю інтерес і смак до життя.	5	4	3	2	1
67.Мені весело та легко в компанії друзів.	5	4	3	2	1
68.Я багато і плідно працюю.	5	4	3	2	1
69.Часто я забуваю, куди поклав ту чи іншу річ.	5	4	3	2	1
70.Я намагаюся ні з ким не обговорювати свої проблеми.	5	4	3	2	1

Продовження додатку А

71.Я ніколи не відчував страху.	5	4	3	2	1
72.Мені було б корисно побути на самоті.	5	4	3	2	1
73.Роблячи яку-небудь справу, я часто думаю зовсім про інше.	5	4	3	2	1
74.Моє життя різноманітне і насичене подіями.	5	4	3	2	1
75.Я ніколи не вчиняв так, щоб потім було б соромно.	5	4	3	2	1
76.Чужі труднощі мало кого хвилюють.	5	4	3	2	1
77.Я відчуваю себе набагато старшим за свої роки.	5	4	3	2	1
78.Мені здається, що мене чекає щасливе майбутнє.	5	4	3	2	1
79.У житті мені довелося пережити таке, що краще не згадувати.	5	4	3	2	1
80.Я гостро сприймаю чужу біль.	5	4	3	2	1
81.Мені здається, що я втратив здатність радіти життю.	5	4	3	2	1
82.Мене турбують головні болі.	5	4	3	2	1
83.Легкі заробітки зазвичай пов'язані з порушенням закону.	5	4	3	2	1
84.Я не проти додаткового заробітку.	5	4	3	2	1
85.Сторонні звуки відволікають мене.	5	4	3	2	1
86.Я намагаюся не вступати в бійку, якщо справа мене не стосується.	5	4	3	2	1
87.Я вірю в торжество справедливості.	5	4	3	2	1
88.Моє серце працює як звичайно.	5	4	3	2	1
89.Іноді я приймаю пігулки.	5	4	3	2	1
90.Є речі, які я не можу собі пробачити.	5	4	3	2	1
91.Безумовно, мені потрібен час, щоб опанувати себе.	5	4	3	2	1
92.Алкоголь добре знімає будь-який стрес.	5	4	3	2	1
93.Я не схильний скаржитися на здоров'я.	5	4	3	2	1

Продовженн додатку А

94.Мені хочеться все троцтити на своєму шляху.	5	4	3	2	1
95.Більшість людей стурбовані лише власним благополуччям.	5	4	3	2	1
96.Мені важко стримувати свій гнів.	5	4	3	2	1
97.Я не вважаю, що правий той, хто сильніший.	5	4	3	2	1
98.Я ніколи не втрачав свідомість.	5	4	3	2	1
99.Мені слід було б навчитися уникати конфліктів.	5	4	3	2	1
100.Я придбав у житті хороших друзів.	5	4	3	2	1
101.Мене вважають урівноваженою людиною.	5	4	3	2	1
102.Нервовое напруження добре знімає сауна.	5	4	3	2	1
103.Я відчуваю розгубленість.	5	4	3	2	1
104.Часто мені здається, що мене підстерігає небезпека.	5	4	3	2	1
105.Я працюю, не відчуваючи втоми.	5	4	3	2	1
106.Я відчуваю сильне внутрішнє збудження.	5	4	3	2	1
107.Часто я здійснюю мимовільні дії у відповідь на несподіваний звук або рух.	5	4	3	2	1
108.Мені важко зосередитися одночасно на декількох справах.	5	4	3	2	1
109.Я почуваю себе цілком впевненим.	5	4	3	2	1
110.Мені є за що дякувати долі.	5	4	3	2	1

«Ключ»

ПТСР (посттравматичний стресовий розлад)	ГСР (гострий стресовий розлад)
А (1): подія травми – 19, 39, 79	А (1): подія травми – 19, 39, 79

Продовження додатку А

В: повторне переживання травми («вторгнення») -	b : дисоціативні симптоми -
В (1) – 33, 48	b (1) – 6, (109)
В (2) – 14, 35,52, (21)	b (2) – 4, 103
В (3) – 9	b (3) – 7, 34
В (4) – 49,90	b (4) – 44
В (5) – 5	b (5) – 43
С: симптоми «уникнення» -	с: повторне переживання травми («вторгнення») -
С (1) – 29, 79	с (1) – 33,48
С (2) – 17	с (2) – 14, 35, 52, (21)
С (3) – 43	с (3) – 9
С (4) – 26, (66,74)	с (4) – 49, 90
С (5) – 31,42	d: симптоми «уникнення» -
С (6) – 81	d (1) – 29,79
С (7) – (53,78)	d (2) – 17
D: симптоми гіперактивації -	e: симптоми гіперактивації -
D (1) – 41, (20,51)	e (1) – 41, (20,51)
D (2) – 16,27,32,96	e (2) – 16,27,32,96
D (3) – 85,108, (13)	e (3) – 85, 108, (13)
D (4) – 8,104	e (4) – 8, 104
D (5) – 12,107	e (5) – 12, 107
	e (6) – 105, (46)
F: дистрес і дезадаптація -	f: дистрес і дезадаптація -
3, 36, 57,91 (11,68)	3, 36, 57, 70, 91

L («неправда») – 71, (30,54,84,89); Ag («агравація») – 25,28, (93); Di («дисимуляція») – 50,93,(28); Depres («депресія») – (1), 6, 15, 24, 26, 36, 42, (46), 57, (66), (67), (78), 81, 90, (109).

Інтерпретація результатів проводиться як на основі підсумкових показників ПТСР і ГСР, так і показників за субшкалами опитувальника, що дозволяє робити висновок про відносну вираженість окремих груп симптомів.

При значеннях шкал *нижче 50 Т-балів* симптоматика, як правило, відсутня. У діапазоні *від 50 до 65 Т-балів* можуть проявлятися окремі симптоми постстресових станів, причому незначно виражені. *65-70 Т-балів* ПТСР або ГСР зазвичай відповідають діагнозу “часткового” ПТСР або ГСР. При значеннях *вище 70 Т-балів* імовірність клінічно виражених розладів помітно зростає, а у випадках перевищення рівня *80 Т-балів* необхідне уточнення клінічного діагнозу “повного” ПТСР або ГСР.

Наведені “критичні” значення в Т-балах, безумовно, є тільки орієнтовними як для оцінки загальних показників ПТСР і ГСР, так і стосовно окремих субшкал і шкали депресії. Однак, як показує досвід застосування опитувальника, інтервали 50-65-70-80 і більше Т-балів досить добре “працюють” в якості операціональних критеріїв оцінки ступеня вираженості постстресових станів.

ДОДАТОК Б

**ШКАЛА ТРИВОЖНОСТІ (ШКАЛА ТЕЙЛОРА, АДАПТАЦІЯ М.
ПЕЙСАХОВА)**

Інструкція

Необхідно дати відповідь на всі твердження, які містить опитувальник. Якщо вони відповідають Вашому уявленню про себе, напишіть «Так», у протилежному разі – «Ні». Якщо Вам важко дати певну відповідь, напишіть «Не знаю». Працювати бажано швидко, не пропускати запитань, ніяких додаткових записів не робити.

Тестовий матеріал

Запитання	Відповідь
Часто я працюю з великим напруженням	
Вночі мені важко заснути	
Для мене приємні несподівані зміни у звичних обставинах	
Мені часто сняться страшні сни	
Мені важко зосередитися на якомусь завданні чи роботі	
У мене дуже неспокійний і переривчастий сон	
Я хотів би бути таким щасливим, як, на мій погляд, інші	
Безперечно, мені не вистачає впевненості в собі	
Моє здоров'я дуже турбує мене	
Часто я відчуваю себе нікому не потрібним	
Я часто плачу, у мене «очі на мокрому місці»	
Я помічаю, що мої руки починають тремтіти, коли я намагаюся зробити щось складне чи небезпечне	
Часом, коли я збентежений, у мене виникає сильна пітливість і це дуже турбує мене	

Продовження додатку Б

Я часто ловлю себе на думці, що мене щось тривожить	
Нерідко я думаю про такі речі, про які не хотілося б говорити	
Навіть у холодні дні я легко пітнію	
У мене бувають періоди такого занепокоєння, що я не можу всидіти на місці	
Життя для мене майже завжди пов'язане з надзвичайною напруженістю	
Я набагато чутливіший, ніж більшість людей	
Я легко бентежусь	
Моє місце серед інших дуже мене хвилює	
Мені дуже важко зосередитися на чомусь	
Майже весь час я відчуваю тривогу через когось або через щось	
Часто я стаю надто збудженим і мені важко заснути	
Мені доводилося відчувати страх навіть тоді, коли я точно знав, що мені нічого не загрожує	
Я схильний сприймати все дуже серйозно	
Мені часом здається, що переді мною постають такі труднощі, які я не здолаю	
Я майже завжди відчуваю невпевненість у собі	
Мене дуже тривожать можливі невдачі	
Очікування завжди нервує мене	
Часом мені здається, що я ні на що не здатний	
Бували періоди, коли через тривогу я не міг заснути	
Іноді я засмучуюся через дрібниці	
Я легко збудлива людина	
Я часто боюся, що ось-ось почервонію	
У мене не вистачить духу пережити всі майбутні труднощі	

Кінець додатку Б

Часом мені здається, що моя нервова система розхитана і я ось-ось втрачу розум	
Найчастіше мої ноги і руки досить теплі	
У мене рівний і добрий настрій	
Я майже завжди відчуваю себе зовсім щасливим	
Коли потрібно на щось довго чекати, я можу бути спокійним	
У мене рідко буває головний біль	
У мене не буває прискореного серцебиття під час очікування на щось нове або тяжке	
Мої нерви розхитані не більше ніж у інших людей	
Я впевнений у собі	
Порівняно з іншими людьми я вважаю себе сміливим	
Я сором'язливий не більше ніж інші	
Часто я спокійний і вивести мене з рівноваги нелегко	
Я практично ніколи не червонію	
Я можу спокійно спати після будь-яких неприємностей	

Обробка результатів

У твердженнях 1–37 підраховується кількість відповідей «Так», у твердженнях 38–50 – кількість відповідей «Ні». Відповіді «Не знаю» підраховуються в усіх твердженнях і кількість їх ділиться на 2.

Рівень тривожності визначається сумою цих трьох показників.

- до 20 балів – низький рівень тривожності;
- 21–23 бали – середній рівень тривожності;
- 24–27 балів – вище середнього;
- 28–50 балів – високий рівень тривожності.

ДОДАТОК Г
ОПИТУВАЛЬНИК РЕСПОНДЕНТА ПРО СТАН ЗДОРОВ'Я (PHQ-9)

Реєстраційний бланк

П.І.Б. (повністю) _____

Дата обстеження _____ Вік ___ Спеціальність _____

Посада (підрозділ) _____ Військове звання _____

Інструкція: «Як часто за останні 2 тижні Вас турбували наступні прояви? Зробіть позначку у відповідній клітинці реєстраційного бланку (потрібну цифру обведіть кружечком)».

Прояви	Не турбували взагалі	Протягом декількох днів	Більше половини	Майже кожного дня
Дуже низька зацікавленість або задоволення від звичайних справ (відсутність бажання щось робити)	0	1	2	3
Поганий настрій, пригніченість або відчуття безпорадності	0	1	2	3
Труднощі із засинанням, переривчастий або занадто тривалий сон	0	1	2	3
Почуття втоми або знесилення (занепад сил)	0	1	2	3
Поганий апетит чи навпаки – переїдання	0	1	2	3
Погані (негативні) думки про себе. Ви вважаєте себе невдахою або розчаровані в собі, або вважаєте, що не виправдали сподівань своєї родини	0	1	2	3
Труднощі концентрації уваги (наприклад, зосередитися на читанні газети чи перегляді телепередач)	0	1	2	3
Ваші рухи або мова були настільки повільними, що оточуючі могли помітити. Або навпаки, Ви були настільки метушливі або збуджені, що рухалися більше, ніж зазвичай	0	1	2	3
Думки про те, що Вам краще було б померти або про те, щоб заподіяти собі шкоду будь-яким чином	0	1	2	3

Кінець додатку Г

Сума				
			Загальний бал	
У випадку наявності у Вас наведених вище проблем – наскільки вони ускладнили виконання Вами службових обов'язків, домашніх справ або спілкування з іншими людьми?				Зовсім не ускладнили Дещо ускладнили Дуже ускладнили Надзвичайно Ускладнили

Інтерпретація результатів

Оцінка результатів:

- 0-6 – депресія відсутня або легка («субклінічна») депресія;
- 7-13 – помірної тяжкості депресія;
- 14-20 – середньої тяжкості депресія;
- 21-27 – тяжка депресія.